

Almanya Türkiye arasındaki İşgücü Göçünün Altmışıncı Yılı Üzerine bir Değerlendirme:

“İyi ki buradayız!”

Almanya Türkiye arasındaki İşgücü Göçünün Altmışınçı Yılı Üzerine bir Değerlendirme: “İyi ki buradayız!”

Koordinatör: Didem Danış

Araştırmacı: Besim Can Zırh

Araştırma Asistanı: Perihan Aslı Özdal

İdari Asistan: Fırat Çoban

Rapor Tasarımı: Safiye Özkan Aygün ve Engin Aygün

Kapak İllüstrasyonu: Mercan Baş

Göç Araştırmaları Derneği (GAR)

Abbasağa Mahallesi, Üzengi Sok. No: 13 34353, Beşiktaş / İstanbul

<https://www.gocarastirmalariderneği.org/tr/>

gar@gocarastirmalariderneği.org

https://twitter.com/GAR_Dernek

<https://www.facebook.com/gar.dernek>

© Tüm hakları saklıdır. İzin almaksızın çoğaltılabılır. Referans vermeden kullanılmaz.

GAR-Rapor No.7

ISBN:978-605-80592-7-6

Aralık 2021

Bu proje Heinrich Böll Shiung Derneği Türkiye Temsilciliğinin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada belirtilen görüşler, bütünüyle yazarlara aittir. Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ve Heinrich Böll Shiung (HBS) Derneği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

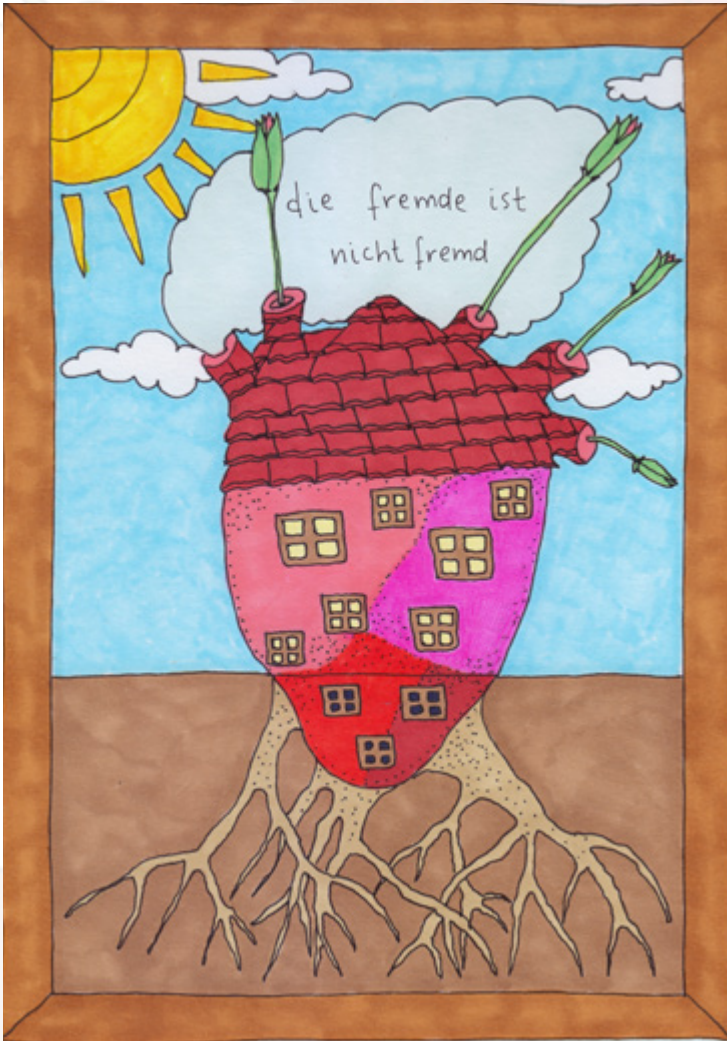
 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	8
BİR GÖÇ HİKAYESİ: ARADALIĞI ANLAMAK, ANLAMLANDIRMAK...	9
ALMANYA – TÜRKİYE EKSENİNDE YAŞANAN GÖÇÜN AŞAMALARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	10
ALTMİŞ YILIN SONUNDA GÖÇÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK YA DA YENİDEN GÖÇ...	17
ALTMİŞ YILIN SONUNDA BUGÜN, BURADA, BİR ARADA...	18
ALTMİŞİNCİ YILDAN GELECEĞE BAKMAK: ARADALIĞI AŞMAK	20
KRONOLOJİ	22
KRONOLOJİK KAYNAKÇA	34
GAR 60. YIL ÖZGEÇMİŞLER	42

Bize hep “Alamancı” diyorlar. “Alamancı” her halde auslender (yabancı) demek. Ama Almanya’da da bize “auslender” diyorlar. Biz Almanya’lı mıyız, Türkiye’li mi? Bilmiyorum. Babam da bilmiyor. “Önce Türkiyeli, sonra Almanyalıyız” diyor, ardından gülüyor, “Biz iki ülke arasında git-gelciyiz!” diyor.

**Pınar Boztepe (9 yaşında öğrenci) – Tüm çocuklar güzel.
Dursun Akşam – Alaman Ocağı - 1982**

İllüstrasyon: Mercan Baş

Die Fremde ist Nich Fremd (Gurbet Değil Artık)

Emine'nin T.C. Berlin Başkonsolosluğu'na ve Berlin İçişleri Senat6rluğu'ne yazdığı bir 6rnek dilekedir:

Sayın baylar,
S6z6m 6z6rse, 6z6r6m6 bağışlayın,
S6z6m6 ama kabul edin.
Ben babamın pasaportuna kayıtlıysam, babamın yazgısı benim yazgım oluyor
taa bozkırdan peşinde s6r6klendiği;
taa bozkıra – uçakla o konuşkan amcanın dediği gibi –
bir buldozer girip de 1950 sonlarında,
toprağı karmaya başladığından beri.

Arkasından yol g6r6nd6, gurbet başladı,
Gurbet daha sılasında başladı ama
O adına "Alamanya" dedi.
şimdi de ben "T6rkiye" diyorum.

Ben geldiğimde beş yaşımı doldurmuştum,
On yıldır buradayım, kardeşlerim Berlin doğumlu.
şimdi benim gurbetim nere, sıla nere?
Babamın gurbeti benim sılam oldu,
Benim sılam, babamın hala gurbeti.
N'olur silin artık benim kimliğimi
Babamın pasaportundan.
Kendi cebimde kendi pasaportum olsun.

Soranlara kimliğimi açıkça s6yliyeyim,
hiç utanmadan, hiç çekinmeden,
hatta biraz da 6ę6nerek:
İçinde doğup, yaşadığım y6zyıl beni b6yle etti:
Doğumum – 1963, Kayseri,
Yaşadığım yer – Berlin, Kreuzberg.
Emine

Aras 6ren – Gurbet Değil Artık – 1980.

Hasret. Özlem Duyuları Çağırdığında

Ve bazen kendime söz veriyorum,
Kınanıyorum, sözlerim anlaşılmadığında,
Ve benim Türkçemin birçok aksanı var,
Ancak sağlam köklerde filizlenen.

Bu yüzden birkaç yerde duruyorum.
Kök ve varlık arasında,
Tüm gelenekler arasında,
Kimliklerimi birleştiren.

Seçme zorunluluğum yok.
Hasret her zaman yanıma kalan,
Ve her zaman güzel olan
Özlem anlamına geldiği için.

Her zaman aradığım bir yer var.
Unutamayacağım bir koku.
Beni bir şeylere bağlayan bir şarkı.
Tatmaktan hoşlandığım bir lezzet.

Tanıdık gelen bir duygu.
Bana kalan bir boşluk yok.
Köklerimin sınırı yok.
Ama hasret Türkiye'dir.

Aylin Çelik - 2020

GİRİŞ

İki devlet arasında 31 Ekim 1961 tarihinde imzalanan “Türk İşgücü Anlaşması” ile Türkiye’den Almanya’ya resmi göç hareketliliği başladı. Bu ilk göç rotası aradan geçen altmış uzun yıl içerisinde çeşitlendi, göç yeni biçimler alarak devam etti ve bugün sayıları milyonları bulan büyük bir göçmen topluluğu oluşmasına yol açtı. Göçün altmışıncı yılı; gerek Almanya’da on altı yıllık Merkel döneminin kapanacak olması, gerek 2000 yılında yürürlüğe giren yeni Alman vatandaşlık yasası sonrası yükselen uyum tartışmaları ve aynı dönemde yaşanan NSU (Nasyonal Sosyalist Yeraltı) cinayetleriyle ilişkili süren dava, gerekse de 2011 Suriye İç Savaşı, 2013 Gezi Olayları ve 2015 “Mülteci Krizi” gibi bir dizi gelişme nedeniyle Almanya – Türkiye ekseninde oluşan tansiyonlar gölgesinde özgün bir anlam kazandı.

Bu özel yılı Der Spiegel, Özlem Türeci ve Uğur Şahin’i “kurtarıcı” olarak andığı bir sayıyla açtı. 26 Eylül 2021 tarihinde Almanya’da yapılan seçimlerde farklı partilerden seçilen on sekiz Türkiye kökenli milletvekili meclise girdi ve Cem Özdemir Almanya’nın Türkiye kökenli ilk bakanı oldu. Gazeteci Maximilian Popp, Der Spiegel için “Teşekkürler!” (Türkçe) başlıklı Türkçe bir makale kaleme aldı. Almanya’nın birçok kentinde yerel ve eyalet düzeyinde geniş bir yelpazede etkinlikler düzenlendi. Etkinliklerin bir bölümü Almanya’da doğmuş ve büyümüş, çeşitli kültürel alanlarda faaliyet gösteren yeni kuşaklar tarafından gerçekleştirilirken bir diğer bölümü ise göç tarihine dair unutulmuş belgelemelerin hatırlanmasına dayanıyordu. Söz gelimi, Henning Christoph’un¹ 1977 yılında Ruhr Bölgesi’ndeki göçmenlere uzun erimli konukluğundan, Ergun Çağatay’ın² 1990 yılında Almanya’ya gerçekleştirdiği üç haftalık seyahatten kareler ilk defa birer sergi olarak gün yüzüne çıkıyordu. Çağatay’ın sergisi için açılan deftere yazılanlar altmışıncı yılın duygusal ağırlığını hissettiriyordu:

“Almanya’ya gelen büyüklerimizin ne kadar zor şartlarda çalıştıkları, tek gayeleri ailesine bakmak ya da daha değişik fikirler taşıyarak kendilerini heba eden bu insanları saygıyla anıyorum. Şimdi bu zamanda bizler ne kadar rahat yaşamamıza vesile oldular. Şimdi onları görünce kendimize geldik. Teşekkürler.” (AK)

Göçün altmışıncı yılıyla ilgili etkinlikler sadece Almanya ile sınırlı kalmadı. Önceki yılların protokol etkinlikleri yerine bu sene İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 1-3 Kasım 2021 tarihleri arasında düzenlediği “Almanya’ya İşgücü Göçünün Altmışıncı Yılı Etkinlikleri” başlıklı etkinliklerle göç olgusu Türkiye’de ilk defa önemli ve olumlu bir görünürlük kazandı. Amerikan İlerleme Merkezi’nin 2020 yılının sonunda yayımladığı “Avrupa’da Türk Diasporası: Entegrasyon, Göç ve Politika” raporuna göre Avrupa’daki Türkiye göç kökenli genç kuşaklar arasında en popüler Türkiyeli siyasetçi olan Ekrem İmamoğlu yaptığı konuşmada bir amcasının da Almanya’ya çalışmak için gidip döndüğünü ve ailesinin sonraki yıllarında aldığı kararlarda bu deneyimin önemli bir rol oynadığını söyledi. Çağatay’ın Ruhr Müzesi’nde açılan sergisi Goethe Enstitüsü vasıtasıyla İstanbul, İzmir ve Ankara’ya da taşındı. Kırkıncı ya da ellinci yılında göçün nasıl konuşulduğuna dair geride kalan birkaç derleme kitap dışında elimizde pek bir şey yok. Fakat, altmışıncı yılın özel bir anlam kazanmış olduğu da aşikâr.

Bu nedenle, Göç Araştırmaları Derneği olarak tüm dünya için oldukça sarsıntılı geçmiş bir on yılın ardından Almanya – Türkiye ekseninde oluşan bu ayrıksı göç süreci üzerine nasıl düşünmeliyiz sorusuna odaklanan bir değerlendirme hazırlamaya karar verdik. Bu kapsamda farklı deneyimlerden bu tarihin parçası olmuş yirmi kişiyle on soru yönelttik. Ekim ve Kasım aylarında gerçekleştirilen görüşmelerin çözümü 50 bin kelime tutarında 127 sayfalık hacimli bir evrak oluşturdu. Bu çalışma için öngördüğümüz sayfa sınırlaması nedeniyle raporu alıntılara dayalı olarak değil söylenenlerin çizdiği çerçeveyi aktaracak bir değerlendirme olarak yazmaya karar verdik. Bizimle görüş ve deneyimlerini paylaşarak çalışmamıza destek olan tüm katılımcılara teşekkür ederiz.

¹ Ruhr Müzesi: “Mustafa’nın Rüyası: Henning Christoph’un Almanya’da Türk Hayatına Dair Fotoğrafları 1977-1981.”

² Ruhr Müzesi: “Biz Buralıyız: Türk-Alman Yaşamı 1990.”

BİR GÖÇ HİKAYESİ: ARADALIĞI ANLAMAK, ANLAMLANDIRMAK...

Ayrı ve uzak olma, yabancı yerde olma, yabancılık, sürgün gibi anlamlara gelen gurbet; altmış yıllık bu uzun serüvende belleğimizde yer eden en önemli kavram oldu. Sıla ile anlam karşılığı fakat garp ve garip ile köken akrabalığıyla birlikte düşünüldüğünde evden uzakta kalanın, silaya hasret düşenin zamanla garipleşeceğini (yabancılaşacağını) düşünmeye kapı aralayan bir kavram. Bu anlam bütünlüğünü akılda tutarak gerek göç çalışmaları tarihçesinin farklı duraklarından, gerekse de son iki yüzyılda farklı göç deneyimlerinden not edilenlere baktığımızda göçün her şeyden önce bir aradalık deneyimi olduğu söylenebilir. Göçmenler, orada bir yerden, köklerinden koparak (*uprootedness*) şimdi buraya gelmişler, fakat bohçalarında halen oraya dair taşıdıklarıyla tam olarak buralı olamamışlar ve böylece “iki dünya arasında” (*between two worlds*) kalmışlardır. Coğrafi hareketliliklerle, bir biçimde çizilmiş sınırlarla ayrılmış iki farklı toplumsal alan arasında açılan göç-mekân ne oradan ne de buradan bakıldığında tam anlaşılabilir. Kanıksanmış olanın dışında, bildiğimizi varsaydığımız kaidelerin arasında bir açıda kalan, görülmesi güç bir yerdir gurbet. İnsan toplumlarını, kültürlerini ve yaşadıkları coğrafyaları birbiriyle sıkı bir şekilde teyelleyerek, mekânsal ya da düşünsel silayı kuran amentülerimizi aştıkları ve aşındırdıkları (*transgress - correde*) halleriyle tedirginlik vericidir gurbetçiler. Yüzüne aradalığın gölgesi düşmüş göçmene dair bu tedirginliğin tarihsel izleğini yirminci yüzyılın asimilasyoncu teorilerinden 1980'lere egemen olan çokkültürcü yaklaşımlara ve bugün 2000'ler sonrası uyum soruşturmalarına kadar sürmek mümkün.

O halde bu aradalığın üzerine nasıl düşüneceğiz, konuşacağız? Znaniecki ve Thomas'ın 1918-1920 yılları arasında beş hacimli cilt halinde yayımlanan, *Avrupa ve Amerika'da Leh Köylüleri* (*The Polish Peasant in Europe and America*) başlıklı çalışması birbirini gören iki açıdan bu konuda önemli bir başlangıç noktası tayin ediyor. Öncelikle, çalışmanın iki dünya savaşı arasında tamamlanmış olduğunu ve ikincisinin sonrasında oluşan ulusal devletlere dayalı küresel mıntika rejimi (*global territorial regime*) döneminde tümüyle unutulduğunu not etmek gerekiyor. Bu çalışma kapsamında Leh göçmenlerin Amerika ve Avrupa'da kurdukları dernekler arası ilişkileri anlamlandırmak üzere önerilen aşkın-mıntika (*super-territoriality*) kavramı ile göçmenlerin ulus-devletler arası sınır-aşan etkinliklerini tartışmak üzerine ancak 1990'ların sonunda gelişen ulus-aşırı (*transnationalism*) yaklaşım arasındaki benzerlik çarpıcıdır. Ne olmuştu da yüzyılın başında göçmenlerin aradalık deneyimini anlamak üzere geliştirilen bu bakış açısı yüzyılın sonuna kadar unutulmuştu? Dünyayı sadece ulus-devlet kategorisiyle kavramaya dayanan ve bugün artık “yöntemsel ulusalcılık” (*methodological nationalism*) olarak teşhis edebildiğimiz bir düşünsel sorun, bir tür körlük nedeniyle aradalığa dair bu önemli kavramsal çerçeve uzun yıllar sandıkta kaldı. Tıpkı Christoph ve Çağatay'ın fotoğrafları gibi...

Fotoğraflara geri dönmüşken, Leh Köylüleri çalışmasının göçmenlerin aradalık deneyimi üzerine nasıl düşüneceğiz sorusuna dair çizdiği ikinci önemli eksene bakalım. Znaniecki ve Thomas için Leh köylülerin göç süreci içerisinde toplumsal bütünlüklerini nasıl koruyabildikleri önemli bir sorudur. Birkaç aylık bir gemi yolculuğu sonrasında kırsal Orta Avrupa'dan dönemin en gelişkin, sanayileşmiş ve kentleşmiş ülkesine gelen yüzbinlerce göçmen onlar açısından sosyolojinin en temel sorularından biri olarak toplumsal bütünlüğün nasıl inşası edildiğini ve korunduğu anlamak için adeta bir laboratuvar sunmaktadır. Peki bu çalışmanın malzemesi nereden temin edilecektir? Znaniecki ve Thomas, Amerika'daki göçmenler ile geride kalan aileleri arasındaki mektuplaşmaların önemli bir veri olduğunu görürler. Yüzbinlerce insanın bireysel ve özel bir faaliyetinin birikimiyle oluşan bu beşerî evrak (*human documents*) birbirinden koca bir okyanusla ayrılmış iki coğrafyayı kalın halatlarla birbirine sabitliyor gibidir. Mektuplara dayandırdıkları araştırmaları ışığında Amerika'da yaşayan Leh köylüleri, o tarihlerde Almanya,

Avusturya ve Rusya arasında üç kısım (*partition*) olarak bölünmüş, *Pax Polonia*'nın "dördüncü kısmı" (*Fourth partition*) olarak anlanırlar. Bu kavramsallaştırmanın da bugünün mntıkadan bağımsızlaşmış milliyetçilik (*extra-territorial nationalism*) ya da küresel ulus-devlet (*global nation-state*) tartışmalarını öncelediği görülüyor. Fakat dönemin egemen pozitivist yaklaşımları açısından bu malzeme oldukça öznel bulunur ve bilimsel bir çalışmanın dayanağı olamayacağı söylenir. *Leh Köylüleri* bu nedenle ağır biçimde eleştirilmiş ve 1980'lerde sözlü tarih yöntemi kabul görmeye başlayana kadar unutulmuştur.

Göç çalışmaları tarihindeki bu kurucu yerinin ötesinde Leh Köylüleri çalışmasının bir yanılla da göç-mekân aradalığını anlamının, anlamlandırmanın neden güç olduğunu açıklayabildiği görülüyor. Toplumunu anlamak üzere kanıksadığımız ulus-devletlere dayalı kavramsallaştırmaların ötesine geçmek, göçmenleri aradalıklarını açıklamaya mecbur bırakmayacak bir dil kurmak, onların anlattıklarını ulusal sınırların kesintiye uğratmadığı bir akışta duyabilmek kuşkusuz başka bir yaklaşım gerektiriyor. Bu değerlendirme böylesi iddialı bir amaç üzerine kurulmadı. Fakat bir aradalık mekânı olarak gurbeti görmenin, duymanın özel zorlukları olduğuna dair bir farkındalıkla hazırlandı.

ALMANYA – TÜRKİYE EKSENİNDE YAŞANAN GÖÇÜN AŞAMALARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu özgün göç serüveni, sadece geride bıraktığımız altmış yıllık zaman zarfında değil, gerçekleştiği Almanya – Türkiye ekseninin üç yüz yıllık tarihçesinde anlamını kazanır. Göç, ortak etkinliklerde yaygınca dile getirilen Almanya ve Türkiye "kader birliğinin" bir parçasıdır. Her iki ülke de evrensellik iddiasındaki Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasal dalgalanmalarla hırpalanmış birer imparatorluk tarihinin mirasçısıdır. Endüstrileşme sürecine ve bunun dönüştürdüğü sömürgecilikte geç kalmış olmalarının getirdiği coğrafi ve ekonomik daralmalarla benzeri göç deneyimleri yaşamışlardır. Çağ dönümünde yeni kıtaya göç verip yakın coğrafyalardan göç almış, Birinci Dünya Savaşı'na kader birliği içinde girmiş ve yenilmişlerdir. Bu süreçten bir ulus devlet olarak çıkmaları oldukça sancılı olmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ise sınırları dışında etnik nüfusa sahip ve ayaklarının üzerinde durmaya çalışan iki ülke olarak başka bir düzlemde buluşmuşlardır. Türkiye'de tarımda modernleşmenin başlaması istihdam fazlası bir işgücü birikmesine neden olurken, Almanya'da ise savaşın yıkımı ardından yeniden yapılanma yönünde atılacak adımlar büyük bir işgücü ihtiyacı doğurmuştu. 1961 yılında imzalanan ikili anlaşma bu tarihçeden doğru şekillenmiş ve karşılıklı fayda zemininde iki ülkeyi bir kez daha buluşturmuştu. Kuşkusuz Almanya bu ihtiyacın karşılanmasında İspanya, İtalya, Yugoslavya ve Yunanistan gibi ülkelerle de ilişkiler kurarken Türkiye de diğer Batı Avrupa ülkeleriyle benzeri anlaşmalar imzalayarak göç rotasını çeşitlendirir. Fakat Almanya – Türkiye ekseni iki ülke için de temel rota olarak kalacaktır.

Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler için tasarlanan çerçeve, kâğıt üzerinde oldukça açıktır. Belirli niteliklere sahip işçiler, kontrata dayalı olarak iki yıllık bir süre için Almanya'da işçi olarak bulunacaklar, sürenin dolmasıyla Türkiye'ye geri dönecekler ve ihtiyacın devam etmesi durumunda rotasyona dayalı yeni işçiler gelecektir. Böylece Almanya ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlarken Türkiye de önemli bir döviz girdisi sağlayacak ve sanayileşme için ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücüne ve iş yapma bilgisine kavuşacaktır. İşçilerin Almanya'da biriktireceği sermayenin Türkiye'de yatırıma dönüşebilmesini yönlendirebilmek için "İşçi Yatırım Ortaklıkları" kurulur ve yerel düzeyde kooperatiflerin oluşması desteklenir. İşçi dövizleriyle göç veren yörelerde sanayi tesisleri kurulması amaçlanmaktadır. Kesin dönüş sonrasında gurbetçi işçiler bu yeni tesislerde çalışmaya başlayacak ve böylece Türkiye'nin dengeli bir şekilde kalkınmasına destek olacaklardır. Sonrasında sel ya da deprem gibi felaketler yaşayan bölgelerin sakinlerine Almanya'ya işçi olarak gidebilmelerinde öncelik tanınmış ve açılan "Almanya kapısı" Türkiye için bir anlamda yoksullukla mücadele yönünde bir araca dönüşmüştür. Dönemin gazetelerinin Avrupa ile ilgili yaptığı

haberlerin satır aralarında bu mesaj açıkça görülmektedir. Türkiye, istihdam fazlası işgücünü gurbete göndermekte oldukça isteklidir.

Fakat göç süreci tanımlı bu çerçevenin hemen başında kendi tarihçesini de yazmaya başlar. Göçmenlerin kendileriyle ilgili çıkarılan yasaların ve yürürlüğe giren uygulamaların işleyişine farklı stratejilerle müdahale edebilir bir kapasitede olduğu kısa sürede görülür. İlk yılların yarı nitelikte işçilerini sonrasında henüz hiçbir sanayi işçiliği deneyimi olmayan kırsal kökenli insanlar ya da öğretmen veya terzi gibi farklı niteliklere dayalı meslek sahibi kişiler takip etmeye başlar. Sadece istihdam fazlası değil Türkiye'nin ihtiyacı olan bir işgücü de ülkeden ayrılmaktadır. Almanya'daki işverenler ise çalışma düzenine uyum sağlayan işçilerin kısa sürede dönmesini gerektiren rotasyon sisteminden şikayetçidir. Rotasyon uygulamasına 1964 yılında son verilir.

Diğer yandan, Almanya'ya gidecek işçilerin seçimi için Türkiye'de açılan bürolarda yapılan sağlık muayeneleri göç sürecinin toplumsal olarak kazanacağı anlamı önemli ölçüde belirler. Türkiye'den Almanya'ya gidebilmenin kendisi bir seçilmiş olma payesi anlamı kazanır. Köylerinden Almanya'ya gidebilmek için İstanbul'a gelen kişilerin en büyük endişesi muayeneden çıkacak olumsuz bir sonuç nedeniyle köylerine geri dönmek zorunda kalmaktır. Göç süreci bu noktadan itibaren bir eşik belirler. Almanya'ya gidebilenler, edebiyatımızda kaydedildiği üzere "Avrupa kaldırmı çığnemiş adam" karizmasını kuşanmış olarak ve bu yeni payenin sembolik göstereni maddi öğelerle geri döndüklerinde kendi topluluklarındaki konumlarının da yeniden müzakere edilmesini talep edeceklerdir. Söz gelimi, ilk kuşak göçmenlerden dönenlerin kendi köylerine muhtar olmak için gösterdikleri ısrar bu müzakerenin bir yansıması olarak görülebilir.

Popüler kültürde bir güldürü unsuru olarak işlenen ve fakat göçmenlerin olumsuz bir hafta olarak gördükleri "Alamancı" karakteri böylece doğar. Türkiye'nin mevcut yoksulluğunda, Türkiye'de bulunmayan ya da pahalı olduğu için erişilmez olan radyo-teyp, araba, televizyon ya da çikolata, sigara gibi belirli tüketim ürünlerinin dolaşımı girmesiyle Almanya'ya gitmenin kendisi mevcut toplumsal statüler açısından bir kısa yol anlamı kazanır. Böylece göçmenlik, "gurbetçilik" olarak anılmaya başlanan yeni bir toplumsal konuma dönüşerek 1966 yılında Avrupa'da yaşanan sınırlı ekonomik krize karşı yoğunlaşarak devam eder. Gidişlerin tümüyle yönetildiği aşama kısa sürede geride kalır. Sağlık muayenesini aşmak için sahte rapor ayarlanması, göçmen akrabalar aracılığıyla kişiye özel iş kontratı (davet) temin edilmesi ya da Avrupa'ya turist olarak çıkıp iş bulana kadar farklı ülkeler arasında seyahat edilmesi gibi yöntemlerle göç sürecine katılımın kendisi, özgün araçlarını da üreterek bir sektöre dönüşür. Taşı toprağı altın olduğu düşünülen Avrupa kapısına bir anlamda hücum başlamıştır.

1970'lere kadar göçmen işçilerin geri dönüşü kesin olarak beklendiği için sadece bir konuklukta ihtiyaç duyulabilecek temel hizmetler düşünölmüştü. İşveren ve süpervizörlerle iletişimin sağlanması açısından tercümanlık hizmetleri, misafir olarak görölen işçilerin siyasallaşmasına olanak bırakmayacak kadar sosyalleşme, Türkiye ile olan bağların zayıflamaması için denetim altında çıkarılan Türkçe bir gazete, henüz bireysel olarak görölen ibadet ihtiyaçlarının karşılanması gibi başlıklar her iki ülkenin de ortaklaştığı noktalardır. Bu dönemde "Türk İşçiler Birliğı" ya da "Türk Öğrenciler Birliğı" gibi gelinen ülkeyi adres olarak gösteren sınırlı örgütlenmeler ortaya çıkmış ve ağırlıkla gurbette sıla hasretine yönelik ya da dini ve milli bayramlarda anavatana selam gönderen etkinliklerde bir araya gelinmiştir.

1970'lerle birlikte halen bir işgücü ihtiyacı olup olmadığı sürmekte olan göç sürecine dair tartışılmaya başlanır. 1973 Petrol Krizi anlaşmanın sonlandırılması yönünde bir dönüm noktası olur. Alman ekonomik mucizesinin (*Wirtschaftswunder*) sonuna gelindiğinde işgücü olarak davet edilen bu nüfusun bir topluma dönüşmesi istenmemektedir. İşverenlerin bu altın dönemde yaptığı kazanımları korumaya yönelmesine karşı işçiler, ulusal ve yasal statü sınırlarını aşarak grev kararlarında buluşacak ve "Almanya'nın kantağını" kapatacaklardır. Bahar aylarında Köln'de Ford ve Bochum'da Opel gibi otomotiv sektörünün öncüsü şirketlerin fabrikalarında başlayan ve "Türk

Grevleri” olarak anılan direnişler kısa sürede diğer sektörlere yayılır. Göç sürecinin başından itibaren emekleriyle bu serüvene ortak olmuş kadın işçiler de “Bir Mark daha fazla, eşit işe eşit ücret” talebiyle kendi sektörlerinden doğru yükselen bu işçi hareketi dalgasında yerini alır.

23 Kasım 1973 tarihinde alınan yabancı işçi alımını durdurma (*Anwerbestopp*) kararı göç süreci açısından iki yönlü bir etki yaratır. Öncelikle göçün toplumsal ve sınıfsal statüde kısa sürede bir iyileşme sağlayacağına dair beklenti yaygınlaşmış, sınırı geçebilmek aynı zamanda Türkiye’deki mevcut ekonomik durumdan da bir çıkış anlamı kazanmıştır. Dolayısıyla anlaşmanın sonlandırılması bir daha bu imkana sahip olamayacağını düşünen bir kümenin hızla bu sürece dahil olmaya yönelmesine yol açarken, halihazırda Avrupa’da bulunanlar ise bir daha geri gelmenin mümkün olmayacağı düşüncesiyle kalışlarını uzatır. Bu süreçte ortaya çıkan bir diğer göç stratejisi ise on altı yaşından küçük erkek çocukların göçmen işçi babalarına katılması biçiminde karşımıza çıkar. Eğer yetişkin yeni bir aile üyesinin gelmesi mümkün olmuyorsa ilgili yasalar mümkün kıldığı ölçüde, Türkiye’de sorumluluğunu alacak kimse olmadığı gerekçesiyle erkek çocuklar gurbete çağılır. Ailede gurbetçi üye sayısı katlanarak artık vadesi dolmak üzere olduğu düşünülen göç sürecinde yapılacak birikimin artırılması amaçlanır. Buna karşın kalışların uzadığında önce eşlerin, sonra çocukların gelmesiyle “aile birleşimi dönemi” başlar.

1970’lerin ortasından 1980’lerin sonuna kadar sürececek bu ikinci dönemde kalıcılık fikrinin gelişmeye başlamasına karşın gelecek konusunda büyük bir belirsizlik hakimdir. Bu durum göçmen ailelerin coğrafi hareketliliğine de yansır. Söz gelimi, göç sürecine ailesini geride bırakmış olarak katılan baba, birikimiyle memleketine yakın ilçe merkezi ya da büyük şehirlerde konut satın almış, çocuklarının daha iyi bir eğitim alabilmesi için ailesini bu yeni eve yerleştirmiştir. Bir anlamda Avrupa’da yapılan birikimler Türkiye’de ailelerin iç göç sürecine katılmasını sağlamıştır. 1973 Petrol Krizi sonrası Avrupa kapısının kapanacak olmasına karşın kalış sürecinde yapılacak birikimi artırmak amacıyla kadın eşler de çocukları geride bırakarak göç sürecine katılmaya başlar. Bu durumda çocuklar büyükşehirlerde tek başlarına kalamayacakları için köylerde yaşayan aile büyüklerinin yanlarına geri dönerler. Başka diğer durumlarda kalışların uzamasıyla çocuklar da ailelerine katılmış ama okul çağı gelince kendi dillerinde eğitim görsünler diye önce Türkiye’deki akrabalarının yanına gönderilmiş, fakat sonra kesin dönüşünün sürekli ertelenmesiyle lise çağında tekrar ailelerinin yanına gelmişlerdir.

Çocukların büyümesiyle birlikte bugün “ulus-ötesi evlilikler” (*transnational marriage*) olarak andığımız, gençlerin geniş aile ilişkileri üzerinden baş göz edildiği evliliklerin ilk örnekleri karşımıza çıkar. Bugün kısmen de olsa halen devam etmekte olan bu evlilikler bir yanıyla artık yasal bir çerçeveden hareket edemeyecek olan akraba çocuklarının Avrupa’ya göç edebilmesi yönünde bir “kurtarma stratejisi” olarak da görülebilir. Diğer yanıyla ise Avrupa’da dünyaya gelmiş genç kuşakların anavatan kültürlerini korumaya yönelik bir beklentiyi yansıtır. Kalıcılık ile dönüş arasında bocalanan bu dönemi sadece göçmenlerin ekonomik kazanımlarını büyültmek için giriştikleri çabalar üzerinden anlamaya çalışmak doğru olmayacaktır. Gerek Türkiye’deki ekonomik ve siyasi koşullara karşı duyulan güvensizlik, gerekse de Almanya’nın bir yandan vatandaşlık ve siyasete katılım gibi hakları tanımıyor diğer yandan ise 1983 yılında yasallaştırdığı geri dönüş promosyonu gibi uygulamalarla kapıya işaret ediliyor olması göçmenlerin kalmak ve dönmek arasında bir karar almasını zorlaştıran yapısal nedenler olarak belirsizliği derinleştirir.

Avrupa’ya olan dış göçün bir başka yönüyle de Türkiye’de iç göç sürecini destekliyor olduğu bu döneme dair vurgulanması gereken bir diğer noktadır. İlçe merkezlerinde ya da büyük şehirlerin (özellikle gecekondu mahallelerinde) emlak yatırıma yönelen göçmen sermayesi henüz köylerden çıkamamış akrabalar için başka bir imkânın kapısını aralar. Göçmenin sadece izin sezonu Türkiye’de bulunabilecek olması yaptığı ya da planladığı yatırımlar açısından bir zaman engeli oluşturur. Bu durumda aileden uygun birisi bu işleri takip etmek üzere sorumluluk alır ve genelde aldığı bu sorumluluk nedeniyle kendisi de göç etmek durumunda kalır. Söz gelimi, göçmenin ilçede yaptırdığı apartmanın bir dairesinde kira vermeden otururken göçmenin

Türkiye'deki işlerini takip eder. Aile ilişkileri düzeyinde bir tür idareciliğe tekabül eden bu konum, köy toplulukları ölçeğinde ise yöre dernekleriyle kurumsallaşır. Avrupa'daki göçmenlerin ortaklaştıkları hemen ilk projeler köy mezarlığının onarılması, ilçe hastanesine ya da belediyesine araç alınmasıdır. Bu ilişki ağları güçlendikçe gerek aile gerek de yöre düzeyinde sağlanan finansal desteklerin toplumsal gönderi (*social remittance*) yönü de zamanla güç kazanacak, "kültürümüzün yaşatılması" amacıyla 1990'ların ortasından itibaren Türkiye'de başlayan köy kültür şenliklerinin düzenlenmesinde gurbetçiler önemli roller oynayacaktır.

Bu dönem aile birleşimi dalgasının anlaşılması yönünde vurgulanması gereken bir diğer konu ise Türkiye'de etno-dilsel ya da inanç kimliği bakımından baskılanmış topluluklar açısında göçün zımni bir sığınma anlamı kazandığıdır. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de keskinleşen siyasal kamplaşma büyük kentlerde siyasal kimlikler, fakat daha önemlisi Anadolu şehirlerinde etno-dilsel ya da inançsal farklılıklar üzerinden şiddetli çatışmalara dönüşür. Bu durumun yarattığı endişe nedeniyle göçmen aileler, okuması için Türkiye'de bıraktığı özellikle lise çağındaki çocuklarını acele bir şekilde Avrupa'ya getirmeye başlar. Söz gelimi, Aleviler açısından 1978 yılında Maraş'ta yaşananlar önemli bir kırılmadır. Bölgenin kırsal kesimlerinden Avrupa'ya göç etmiş Alevilerin, zaman içinde ilçelerde ve şehir merkezinde mülk sahibi olmalarına duyulan rahatsızlık dönemin siyasal kamplaşmalarına malzeme edilir. Kapı işaretleme gibi ürkütücü yöntemlerle, planlı bir şekilde düzenlenen saldırılarda yüzlerce insan hayatını kaybeder ve kentten büyük bir göç başlar. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşanan benzeri çatışmalar nedeniyle Aleviler dönüş kararını ertelemiş ve Türkiye'de bulunan çocuklarını aile birleşimi kapsamında Avrupa'ya getirerek kalıcılığa başlamışlardır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında bu yönelim baskılanmış topluluklar için güçlenecektir. 1980'lerin ortasından 1990'ların sonuna kadar özellikle silahlı çatışma eksenine kayan Kürt meselesi merkezinde toplumsallaşmış bir iltica dalgası Avrupa'nın farklı ülkelerine de yönelerek sürecektir.

Göçün siyasallaştığı süreçlere odaklanmadan önce 1970'lerin başından 1980'lerin sonuna kadar süren bu belirsiz döneme dair birkaç noktanın daha altını çizmek gerekiyor. İlk dönemlerinde bireysel olarak deneyimlenen göç, aile birleşimleriyle birlikte toplumsallaşır. Ailesini geride bırakmış kadın ya da erkek göçmen yerini akrabaları, ailesi ve çocuklarıyla göçmekânda yaşamaya başlamış bir topluluğun üyesi olan göçmene bırakır. Bu toplumsallaşma kendi özgün ihtiyaçlarını gidermek yönünde yeni kurumlar oluşturmaya da başlayacaktır. Kimi durumda Kreuzberg (Berlin) gibi bir mahalle ya da kimi durumda Keup (Köln) gibi bir cadde düzeyinde kendi toplumsal mekânını da inşa eden bu kurumsallaşmanın iki temel aktörü vardır: (a) cenaze, tercüme ya da birçok konuda danışmanlık gibi çeşitli toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik dernekleri kuran *toplumsal girişimciler* ve (b) göçmenlerin özgün tüketim ihtiyaçlarını karşılayacakları işletmeleri kuran *ekonomik girişimciler*. Göçün başladığı ilk tarihten itibaren her iki kümenin de nüveleri vardır fakat göçün toplumsallaşmasıyla birlikte etkinlik kapasiteleri genişler.

Söz gelimi, izin sezonu Türkiye'ye götürülecek hediyelik eşyaları bir minibüs içinde, Anadolu kırsalında yaygın bilenen çerçiler gibi *heimlarda* yalnız olarak kalan işçilerin ayağına getiren ekonomik girişimci bu dönemde önce *export* mağazaları, çantada taşınan seyahat acenteleri ve sonrasında göçmen bakkalları açar. 1980'lerde ise dönemin popüler kültürü açısından son derece önemli olan video ve müzik kaset sektöründe karşımıza çıkar. Bu dönem belirli filmlerin ya da müzik kasetlerinin ilk basım haklarını altı ay öncesinden satın alır ve kimi sanatçıların kasetleri ya da filmlerini Türkiye'den önce gurbetçilere ulaştırır. 1990'ların sonuna doğru uydu yayıncılığı ve internet gibi teknolojik gelişmeler karşısında video kasetçilik önemini yitirdiğinde gelinlikçi dükkanlarıyla yoluna devam eder.

Benzeri bir dönüşüm toplumsal girişimciler örneğinde de söz konusudur. 1960'larda toplu bayram namazları için yer ayarlamaya gönüllü olan, bunun kavgasını veren birisidir. Bekar olarak gurbette bulunan genç göçmenlerin ne yapıp ettiğinden de kendini sorumlu tutar. Göçün

toplumsallaşmasıyla birlikte bir cenazenin nasıl kaldırılacağı onun gündemidir. Bu sorunun çözümü için ihtiyaç duyulan aktörlerin bulunması, mekânın ayarlanması ve bu hizmetin kurumsallaşması yönünde çaba gösterir. Türkiye'deki köyü de bu sorumluluğa dahildir. Kadın toplumsal girişimci evlilik yoluyla gelen genç kadınların sorunlarıyla ilgilidir. Ailesi okul yüzü görmemiş çocukların eğitime erişim sağlayabilmesi için çabalar. Toplumsal girişimciler gerek gurbetteki sorunlara çözüm bulunması gerekse sılayla olan ilişkilerin sürdürülebilmesi için kendini vakfeder, kampanyalar düzenler ve çeşitli aktörler nezdinde müzakereler yürütür. Türkiye'de olduğu gibi Almanya'daki her mahallenin bir muhtarı elbette ki olacaktır.

Diğer yandan, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi 1970'lerden 1980'lerin sonuna uzanan kalıcılık konusundaki belirsizlik açısından önemli bir kırılma yaratır. Yukarıda değinildiği üzere Aleviler ve Kürtler gibi baskılanan topluluklar açısından 1970'lerin sonuna doğru Türkiye'de tırmanan şiddet olayları kalıcılık konusunda öngörülmemiş bir zemin oluşturmaya başlamıştı. 12 Eylül ise giderek sistematikleşen insan hakları ihlalleri nedeniyle toplumsallaşan bir iltica dalgasını tetikler. Neredeyse yirmi yıla yayılan bu yeni göç dalgası sürecinde İngiltere, İsveç ve İsviçre gibi yeni göç rotaları açılırken Almanya, Fransa ve Hollanda gibi mevcut rotalara da yoğun bir göç yaşanır. Burada vurgulanması gereken Türkiye'de yaşanan siyasi çalkantıların her dönem için bir göç eksenini oluşturduğudur. Söz gelimi, 28 Şubat 1997 Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sonucu açıklanan kararlarla özellikle başörtüsüyle üniversiteye girişlerin yasaklanması, 2013 Gezi Parkı Protestoları sonrası başlayan ve bugün halen sürmekte "yeni dalga" çıkışlar ya da 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi sonrası tasfiye edilen Gülen Hareketi üyeleri ve KHK'larla işlerinden olan muhalif kesimlerin yurtdışına çıkmak zorunda kalmasıyla göç-mekânın siyasal rengini belirleyen dalgalar bugüne kadar sürmüştür.

Göç mekânının siyasallaşmasının daha iyi anlaşılması açısından 1970'lere dönmemiz gerekiyor. 12 Mart 1971 Muhtırasıyla birlikte halihazırda yurtdışında bulunan ve siyasi kimliği olan öğrenciler kalışlarını uzatması ve Türkiye'den yurtdışına siyasi nedenle çıkışların başlamasıyla "politik göçmenler" olarak anabileceğimiz özel bir kümenin ilk nüveleri oluşmaya başladı. 1970'ler boyunca Türkiye'deki siyasi kutuplaşma gurbete de yansdı. Çeşitli siyasi örgüt ve partilerin "yurtdışı teşkilatları" belirmeye başladı. 12 Eylül Darbesi sonrasında politik göçmenler, göçün kurumsallaşması noktasında yukarıda anılan toplumsal ve ekonomik girişimcilerden farklı ama önemli bir aktöre dönüştü. Öncelikle 1970'lerin ortalarından itibaren veli ve kadın dernekleri gibi göçmenlere yönelik sivil toplum örgütlerinin oluşmasında değerli bir rol oynadılar. Göçmenlerin özgün toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli işlevler yerine getiren dernekler ve ticari işletmelerden farklı olarak göçmen topluluklarının göçmen olmaktan kaynaklı sorunlarının görünür olması ve çözümünde etkin olarak çalıştılar. 12 Eylül sonrasında yaşanan toplumsallaşmış iltica dalgalarının karşılanmasında ve gelenlerin yeni bir hayat kurabilmesinde önemli destekler sunabildiler. 1980'lerin çokkültürcülük ikliminde ve 1990'larda katılaşarak yükselen ırkçılığa karşın hak mücadelelerinde göçmen toplumun bir anlamda hamiliğini yürüttüler. "Ev sahibi" toplumlara göçmenler arasında köprü kurdular. Söz gelimi, Almanya'da önemli bir sorun olan evlilik yoluyla gelen kadınların yaşadığı aile içi şiddet olaylarının gündeme gelmesi ya da göçmen çocuklarının eğitime erişimi önündeki engellerin aşılmasında bu özgün göçmen kümesinin önemli katkıları oldu.

Endüstri sonrasına geçişin başladığı erken 1980'lerden itibaren göçmenlerin varlığı bir sorun olarak gündeme gelmeye başlamış ve Almanya'nın kendini resmi olarak bir göç ülkesi olarak kabul etmiyor olması nedeniyle göçmenler siyasi partiler arasındaki çekişmelerin edilgen nesnesine dönüşmüştü. 1981 yılında on beş Alman akademisyen tarafından kamuoyuna duyurulan ve Alman toplumunu aşırı yabancılaşmaya (*over-foreignisation*) karşı uyarıcı Heidelberg Manifestosu ve 1983 yılında yasallaşan geri dönüş promosyonu gibi uygulamaların yarattığı iklim, göçmen mahalleleri duvarlarına "Türkler dışarı" sloganları olarak yansır. 1989 yılında Berlin Duvarı çökmüş, iki Almanya birleşmiştir. Bu tarihsel dönüşüm Türkiye kökenli göçmenler

açısından özel güçlükler getirir. Doğu Almanya toplumunun ekonomik olarak entegre edilmesine yönelik öncelikler sanayi sonrasına geçiş sürecinde yaşanan işsizlik sorununu göçmenler açısından derinleştirir. Buna dayalı yükselen göçmen karşıtlığı ve ırkçılık hayatın her alanında hissedilmeye başlar. Göçmenler kendilerini oldukça tedirgin edici bir iklimde bulur: duvar üstlerine çökmüştür. 1991 yılında çıkarılan yabancılar yasasına karşı büyük şehirlerde yapılan kitlesel gösterileri 1992 yılında Mölln ve 1993 yılında Solingen’de yaşanan ve ölümlü sonuçlan şiddet olayları takip eder. Dönemin tüm ağırlığı Cartel’in 1995 yılında çıkardığı albümün şarkı sözlerinde duyulur: “*Nasıl çalışsak, nasıl yapsak, nasıl yaşasak; yabancıyız bunu onlar unutmayacak.*” Böylece 1990’lara gelindiğinde artık kalıcılığı zımni olarak kesinleşmiş fakat çeşitli güvencesizliklere karşın dönüş ihtimalinin teskin edici bir fikir olarak gündelik söylemlerde yerini koruduğu bir dönem bizi karşılar.

Sanayi sonrası topluma geçiş büyük oranda tamamlanmış, dünün işçileri bugünün etnik girişimcilerine dönüşür. Erken 1970’lerde işçilere yönelik hesaplı ve hızlı bir yemek kültürü olarak Almanya’ya adım atan döner devasa bir üretim ve tüketim hacmine ulaşarak Almanya merkezli küreselleşen bir sektöre dönüşmeye başlar. Diğer yandan, Almanya’da çokkültürlülüğe işaret eden nadir ürünlerinden biri olarak göçmenlere karşı duyulan hoşgörünün sembolüne dönüşür. Döner tüketen birinden göçmen karşıtı olması beklenmeyecektir. Bu süreçte 1980’lerin başında Hristiyan Demokratlar Birliği (CDU) ve Sosyal Demokrat Parti (SDP) dışında üçüncü ve muhalif bir yol arayışı olarak siyaset sahnesine çıkan Yeşiller Hareketi (GP) göçmenlerle yakından çalışmaya başlamış, bu yeni ilişkinin sonuçları yine 1990’ların ilk yarısında görünür olmuş ve göçmenler farklı düzeylerde Almanya siyasetine katılmaya başlamıştır. Almanya’da bunlar yaşanırken anavatan olarak Türkiye, Kreuzberg’deki çanak antenlerle sembolleşen uydu teknolojisinin yaygınlaşması ve 1995 yılında göçmenlere sınır kapılarında oy kullanma hakkının tanınmasıyla, gurbete yakınlaşmaya başlar.

Bu uzun ve katmanlı dönem sonunda 2000 yılına vatandaşlığı kan (*jus sanguinis*) yerine toprak (*jus soli*) bağı üzerinden tanımlayan yeni bir anayasayla girildi. Bu önemli adım çifte vatandaşlık konusunda beklentileri karşılayamamış olsa da Almanya’nın artık göç olgusunu ve göçmen varlığını tanıması açısından önemli bir adımdı. Türkiye’de Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AKP 2002 yılında, Almanya’da ise Angela Merkel liderliğindeki CDU 2005 yılında iktidara geldi. Bu dönemde Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler “Euro-Türkler” olarak anılmaya ve Türkiye’nin AB’ye üye olma sürecinde olumlu bir değer olarak görülmeye başlandı. Fatih Akın’ın “İstanbul Hatırası: Köprüyü Geçmek” (*Crossing the Bridge*) filmi 2005 yılında gösterime girdi. Bu film, 2004 yılında çektiği “Duvara Karşı” (*Head-On*) filminin ana karakteri Sibel’in gurbetin tüm kısımlılığından kaçmak için geldiği İstanbul’a görkemli bir selamdı. Bu yeni film Türkiye’nin Avrupa’yla olan olumlu yakınlaşmasının da bir yansıması olarak izlendi. Avrupa’da doğmuş büyümüş ve yüksek eğitim görmüş yeni kuşaklar için ekonomik olarak da ivme kazanan anavatan – daha doğrusu İstanbul, yeni bir çekim merkezi oldu. Berlin gibi büyük Avrupa kentlerinde bulunuyor olmalarına karşın büyüdükleri göçmen mahallelerinin darlığından dünyaya açılan bir pencere olarak görülen İstanbul’a yeni bir göç dalgası böylece başladı. Erken 1990’larda yaşanan ırkçı saldırılar sonrası çok sınırlı da olsa karşımıza çıkan bu “dönüş” göçü dönemin ulaşım ve iletişim teknolojilerinin sağladığı kolaylıklarla da daha güçlü hissedildi. Kadıköy – Kreuzberg arasında hip-hop müziği üzerinden kurulan özel komşuluk Türkiye ve Avrupa, ama özelde Almanya arasında göçmenler üzerinden yaşanan yakınlaşmanın küçük ölçekli ama önemli bir örneği idi. Göçmenlerin 1990’ların İstanbul’unda “belki bir gün döneriz” diye satın aldığı evler üçüncü kuşakları ağırlamaya başlamıştı.

2010’lara gelindiğinde bu atmosfer hızla değişti. Öncelikle Türkiye’de demokratik açılımlar döneminin sonuna gelindiği hissediliyordu. 2011 yılında gündem olan yeni (ve daha demokratik olacağı söylenen) anayasa tartışmaları muhalefetin, Aleviler ve Kürtler gibi baskılanan toplulukların taleplerine yer veremediği noktada kendiliğinden sönmüldü. 2011 yılında patlak veren Suriye

İç Savaşı nedeniyle yaşanan göçler 2015 yılında “mülteci krizi” olarak anılan sürece evrildi ve Türkiye’nin bölgeden gelen sığınmacılara ev sahipliği Avrupa’yla olan ilişkileri açısından tansiyonlu yeni bir gündem oluşturmaya başladı. Diğer yandan, 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı Protestoları’na hükümetin gösterdiği tepki Türkiye’nin demokratikleşme yönündeki adımları açısından büyük kuşkular uyandırdı. Der Spiegel henüz protestolar sürerken yayınlanan bir sayısının kapağında elinde “boyun eğme” dövizi tutan genç bir kadının fotoğrafına yer veriyor ve yayın hayatı boyunca ilk kez bir dosyayı aynı zamanda Türkçe olarak da yayınlıyordu. 2014 yılının Nisan ayında, dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck’un üç günlük Türkiye ziyareti oldukça gergin geçti. Gauck’un Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada gençlere kulak verilmesi gerektiğini söyleyerek demokrasi vurgusu yapması dönemin Başbakanı Erdoğan başta olmak üzere hükümet temsilcilerinden büyük bir tepki gördü. Erdoğan, Gauck’u Almanya’da yaşayan Aleviler üzerinden Türkiye’nin iç işlerine karışmakla suçladı. Gauck, hemen Türkiye ziyareti öncesi Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi’de düzenlenen nevrüz kutlamasına katılmıştı.

Bu yıllar aynı zamanda Türkiye’nin özellikle Avrupa’da bulunan göçmenlere yönelik yeni politikalar geliştirdiği bir dönem oldu. Anavatan olarak Türkiye göç sürecinin başından itibaren yurtdışındaki vatandaşları konusunda çeşitli politikalar geliştirmişti. İlk dönemlerde döviz gönderileri ekseninde ekonomik olan bu ilgi 12 Eylül sonrasında yaşanan iltica dalgalarıyla birlikte güvenlikçi bir yaklaşıma evrilir. 1984 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir anlamda yurtdışı teşkilatı olarak kurulan ve 1990’larda devasa bir örgütlenmeye dönüşen Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) bu güvenlikçi yaklaşımın en somut örneği olarak görülebilir. Fakat 2010’larda gelişen yeni yaklaşım Türkiye’nin göçmen döviz gönderilerine ihtiyacının son derece azaldığı bir döneme denk gelmesiyle ilginçtir. Göçmenlerden beklenen buraya yönelik döviz gönderileri değil oraya yönelik siyasi ağırlık koymalarıdır.

Bu yeni yönelimin çerçevesini belirleyen yeni-Osmanlılık olarak anılan yeni bir siyasi yaklaşımdır. AKP eliti, Türkiye’nin Osmanlı imparatorluğundan miras alması gerektiğine inandığı tarihsel bir bedenini geri çağırarak ve ülkenin dış politikasını bu yeni tahayyüle göre yeniden tasarlamaktadır. Yurtdışında bulunan göçmenler de “Türk diasporası” olarak ulusal sınırlar dışına taşınan bu yeni bedenin doğal bir parçası olarak görülmektedir. Dönemin başbakanı Erdoğan 2008 yılında Köln ve 2011 yılında Düsseldorf’a yaptığı ziyaretlerde bu yeni yönelimin ilk işaretlerini güçlü bir şekilde vermişti. Stadyumlarda düzenlenen ve on binlerce göçmenin katıldığı bu buluşmalarda Erdoğan, “uyum sağlayın ama asimile olmayın” şeklinde özetlenebilecek yeni bir yaklaşım ortaya koymuş ve Alman basını tarafından “saldırgan diaspora siyaseti” yapmakla eleştirilmişti.

Bu yaklaşımın kurumsallaşması yönünde önemli ve kimi durumlarda Türkiye’nin bürokratik yapısında da değişiklik gerektiren adımlar atılır. Söz gelimi, “Türk Goethe Enstitüsü” olarak anılan Yunus Emre Kültür Merkezleri bir vakıf olarak 2009 yılında, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ise bir kamu kurumu olarak 2010 yılında kuruldu. Her iki kurumun oluşumunda Almanya’da göçmen örgütlenmelerinde etkin ve gönüllü olarak faaliyet göstermiş isimlerin de katkısı olmuştur. 2012 yılında vatandaşlığını koruyan göçmenlerin ikamet ettikleri ülkelerde oy kullanabilmesine ilişkin yasanın hazırlanmasında bu aktörlerin önemli etkileri vardır. 1960’lar gibi oldukça erken bir dönemde meclis tartışmalarına yansımış olan “yurtdışında oy kullanma hakkı” bu dönemin en önemli gelişmesidir.

Gurbette ilk sandık 2014 yılında düzenlene Cumhurbaşkanlığı seçimleri için kurulur. Fakat diğer yandan, Almanya, Avusturya ve Hollanda gibi yüksek sayıda Türkiye kökenli göçmenin yaşadığı ülke hükümetleri anavatan siyaseti üzerinden kutuplaşmaya neden olduğu gerekçesiyle bu yeni duruma tepki gösterir. Türkiye’deki seçimler için Avrupa ülkelerinde bir siyasi seferberliğin başlaması, çeşitli göçmen derneklerinin bu yönde etkinleşmesi ya da yeni derneklerin kurulmasının teşvik edilmesi ve AKP’li siyasetçilerin bu ülkelerde mitingler düzenlemeleri tartışmalı konu başlıklarıdır. Dönemin Aile Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya’nın Türkiye’de gerçekleşecek referandum öncesi, 11 Mart 2017 tarihinde bir toplantıya katılmak

üzere Almanya'dan Hollanda'ya seyahatine izin verilmemesi ve sınır dışı edilmesi yaşanan sürtüşmenin en açık sonucu olarak tarihe not edilir. 2014 yılından sonra 2015 Haziran ve Kasım Genel Seçimleri, 2017 Halk Oylaması ve 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi olmak üzere dört kez daha sandık kurulumu. Tüm bu süreç göç-mekânın yeniden ve yeni bir biçimde siyasallaşmasını da beraberinde getirir.

ALTMİŞ YILIN SONUNDA GÖÇÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK YA DA YENİDEN GÖÇ...

2000'li yıllar zımnî kalıcılığın yeni vatandaşlık yasalarıyla resmi kabul gördüğü ve yasal çerçeveye kavuştuğu bir dönemin kapılarını aralamıştı. Türkiye'de değişen siyasi iktidarın demokratikleşme yönünde iyi niyet ifade etmesi, bu yönde bazı adımlar atılması ve AB üyeliği konusunda olumlu beklentilerin artması göçmenlerin kabulünü destekleyen gelişmeler olarak görüldü. Diğer yandan bu dönem Türkiye kökenli göçmenler için yeni zorlukları da beraberinde getiriyordu. Kalıcılığın onanması göçmenler için yeni bir sorgulama söyleminin oluşmasını tetikledi: uyum. Hatun Aynur Sürücü'nün 2005 yılında Kreuzberg'de erkek kardeşi tarafından öldürülmesi gibi "namus cinayeti" vakaları ya da Türkiye kökenli göçmenlerin cenazelerini halen anavatana gönderiyor olmaları bu tartışmalarda ötekileştirici bir dili hâkim kıldı. Bu dönemde yapılan araştırmalarda "Türkler", "uyum eksikliğiyle" (*integration deficit*) malul bir topluluk olarak anılıyordu. Berlinli bir siyasetçi olan Thilo Sarrazin'in 2010 ve 2018 yılında yayınladığı iki kitapla, Merkel dahil kendi siyasi çizgisinde bulunan insanları dahi rahatsız eden bir dille, Müslümanları hedef alması derin bir kaygı yarattı. Diğer yandan 2004 yılında Keup Caddesi'nde (Köln) yaşanan bombalı saldırının Alman yetkililer tarafından ivedilikle Türkler ve Kürtler arasında bir iç hesaplaşma olarak görülmesi ve sonrasında NSU olarak anılan terör örgütünün 2000 ve 2009 yılları arasında gerçekleştirdiği planlı ve kanlı faaliyetlerin bir parçası olduğunun anlaşılması bu dönemin karanlık gölgeleri olarak bugüne kadar uzanıyor.

Altmış yıllık uzun göç serüveni Türkiye kökenli göçmenlerin Avrupa'da yalnızlaştığı bir dönem olarak da okunabilir. İspanya ve Yunanistan AB üyeliği ile "misafir işçi" kategorisinden kısa sürede çıkmış Türkiye kökenli göçmenler ise 1970'lerle birlikte "yabancı" olarak anılmaya başlanmıştı. 1980'lerde filizlenen ve 1990'larla birlikte şiddet saldırılarına ulaşan ırkçılığın "Türkler dışarı" sloganının işaret ettiği üzere bu "yabancı" etiketi sonrasında doğrudan etnik bir kimlik kazandı. Almanya'da göç bir "Türk sorunu" olarak görülüyordu. Duvarın yıkılması ve Sovyetlerin dağılmasının ardından bir yandan Doğu Alman nüfusun Birleşik Almanya'ya entegrasyonu, diğer yandan kan bağı üzerinden sorgusuz kabul gören *aussiedler*in (Almanya dışında yaşayan fakat kan bağı üzerinden Alman kabul edilenler) gelişi ve Balkanlardaki çatışmalardan kaçan yeni sığınmacı dalgaları Türkiye kökenli göçmenlerin bu yalnızlığını derinleştirdi. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki İkiz Kulelere yönelik gerçekleştirilen terörist saldırıyı Madrid, Paris ve Londra'daki benzeri saldırılar izledi. Göçün bir güvenlik sorunu olarak görülmeye başlandığı bu dönemde "yabancı" kategorisi Müslüman bir kimlik kazandı ve küresel olarak yükselen İslam düşmanlığıyla eklemlendi. Polonya'nın 2004, Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 yılında birbiri ardına AB üyesi olmasıyla bu ülke vatandaşları mavi bayrağa sarınarak göçmen kategorisinden çıktı. 2011 yılında Suriye İç Savaşı nedeniyle yaşanan yeni mülteci dalgalarıyla göçe dair yeniden başlayan tartışmalar ve Türkiye'nin "saldırgan" bulunan diaspora politikaları Türkiye kökenli göçmenlerin artık yasal olarak onanmış olmasına karşın kalıcılıkları konusunda tarihsel sancıların nüksetmesine neden oldu.

Altmış yılının sonunda bugün geldiğimiz noktada olumlu ve olumsuz yönlerin, kazanımlar kadar eksik kalan yanların da bir arada değerlendirilmesi gerekiyor. Ruhr Müzesinde, Ergun Çağatay'ın "Biz Buralıyız: Türk-Alman Yaşamı 1990" fotoğraf sergisinde tanıştığım, 1978 yılı Duisburg doğumlu bir babayla yaptığım kısa sohbette Özlem Türeci ve Uğur Şahin'in Der

Spiegel'in kapağında yer almasının kendi çocukları için olumlu bir sonucu olup olmadığını sormuştum. Kendisi aynı derginin 2018 yılı Temmuz ayında yayınlanan bir başka sayısında Mesut Özil'i "Yabancılaşma: Özil Olayı ve Uyum Sorunu" başlığıyla kapak yaptığını hatırlatmış ve "Bir başarı söz konusu olduğunda bizden sayarak 'Alman' diyorlar. Bir sorun söz konusu olduğunda ise 'Türk' diyerek dışarıda bırakıyorlar" sözleriyle uzun altmış yıllık sürecin sonunda geldiğimiz noktayı kendi penceresinden özetliyordu: Türkiye kökenli göçmenler halen kendilerine atanan bir aradalıkta ikamet ediyorlardı.

Mevcut aradalığın katmanlaşarak kurumsallaşmasına karşın Türkiye'den Avrupa'ya yaşanan göçü tamamlanmış bir süreç olarak görmek mümkün değil. Yukarıda tartışıldığı üzere Türkiye'de yaşanan her çalkantılı dönem kendi göç dalgasını da yarattı. Özellikle 2013 Gezi Parkı Protestoları sonrasında başlayan "yeni dalga" göç; bugün Berlin, Hamburg, Köln ya da Frankfurt gibi merkezi Alman kentlerine olduğu kadar Atina'dan Amsterdam'a Londra'dan Oslo'ya kadar geniş bir Avrupa coğrafyasına yönelmiş durumda. Siyasi nedenlerle ülkeden çıkmak zorunda kalmış akademisyen, siyasetçi ve gazetecilerin dışında yüksek eğitilmiş, orta-üst sınıf, sağlık ve yazılım gibi sektörlerde profesyonel meslek sahibi ya da kültürel alanlarda başarılı üretimler yapan bir kesim de Türkiye'de kendilerine bir gelecek göremedikleri için aileleriyle birlikte göç ediyor. Bu yeni göçmenler, çocuklarını okula kayıt ettirmekten ev ya da yufka bulmaya kadar bir dizi gündelik yaşam dertleriyle birlikte tarihsel göçmen mahallelerinin yeni konukları olarak karşımıza çıkıyor. Göçle ilgili katmanlaşarak süren siyasi tartışmalara ekleniyor.

ALTMİŞ YILIN SONUNDA BUGÜN, BURADA, BİR ARADA...

Farklı deneyimlerden doğru bu süreci yaşamış, gelişmelere içeriden tanık olmuş görüşmecilerin çizdiği genel çerçeve; Almanya – Türkiye ekseninde yaşanan ve altmışıncı yılını geride bıraktığımız ayrık göç hareketliliğinin her iki ülke için de önemli bir imkân sunmasına karşın doğru bir biçimde anlaşılamadığından olumlu yanlarının güçlendirilmesi konusunda çok geç kalındığını söylüyor. Her şeyden önce karşılıklı bir öğrenme süreci olan bu göç tarihinin her iki ülke açısından da değişen küresel bağlamda güçlendirici bir etkisi olduğu yadsınmaz. Buna karşın göçmenler üzerinden tartışılan uyum konusunun tek taraflı bir olgu olarak görülemeyeceğinin de anlaşılması gerekiyor. Göçmenlerin, her iki ülkeden pek de destek görmeden kurdukları sivil örgütlenmelere dayalı kültürel özerk bir alan inşa edebilmeleri, dil ve inanca dayalı kimlikleriyle varlıklarını sürdürebilmeleri doğru bir açıdan bakıldığında aslında bir uyuma işaret ediyor. Söz gelimi Avrupa düzeyinde yaşanan cami saldırılarını izleyecek ve raporlayacak ya da Aleviliğin farklı ülke ve eyaletlerde müstakil bir inanç topluluğu olarak tanınmasına dayalı yeni haklar elde edecek bir kapasitenin geliştirilmiş olması altmış yıllık bu uzun sürecin önemli bir kazanımı. Fakat her iki ülkenin de göç tarihine bu açıdan bakmıyor ve dahası bunları bir kazanım olarak görmüyor olması nedeniyle göçün kalıcılığının getirdiği yeni sorun alanlarına dair atılabilecek adımlar hep gecikti, bugün de gecikiyor.

Ne Türkiye göç kökenli on sekiz insanın Almanya parlamentosuna girmiş ne de Avrupa'daki göçmenlerin Türkiye seçimlerinde oy kullanma hakkına kavuşmuş olması göç kökenli insanların siyasete katılım sağlayabildiği anlamına geliyor. Onların, yıllar içinde biriken kendi sorunları üzerinden gelişen taleplerle tartışmalara taraf olabilecekleri kanallara ihtiyaçları var. Diğer yandan, Türkiye kökenli göçmenler Almanya ve Türkiye ekseninde yaşanan siyasi tansiyonlar gölgesinde, başka herhangi bir topluluktan beklenmediği ölçüde kime sadık oldukları, kimi başbakan olarak gördükleri ve gündelik hayatlarındaki tutum ve tercihleri üzerinden sonu gelmeyen bir sorgulamanın içinde buluyor kendilerini.

Bununla bağlantılı bir mesele olarak gerçekleştirilen görüşmelere bakıldığında katılımcılar

arasında genç kuşakların günümüzde yaşadığı en önemli sorunlara dair de bir fikir birliği olduğu görülüyor. Eğitime erişim önündeki engellerin statüsü yüksek meslek edinmek konusunda bir güçlük oluşturması, “göçmen” kategorisi içindeki yalnızlaşmaya koşut olarak işsizliğin özel bir soruna dönüşmesi ve ırkçılığın farklı yüzlerinin Türkiye kökenli göçmenleri özel olarak hedef almasının doğurduğu keskin bir geleceksizlik duygusu bu fikir birliğinin genel çerçevesini çiziyor. Tarihsel olarak Almanya’daki konumları; misafir işçilikten yabancılığa, oradan “Türk” olarak bir etnik kimlikle yaftalanmaya ve en sonrasında “Müslüman” olarak bir inanç ötekisine dönüşmüş olan genç kuşaklar, bugün yükselmekte olan ırkçılık karşısında inanç temelli kimlik ve tutumlar üzerinden bir içe kapanma yaşıyor. Anavatan olarak Türkiye’nin bu yalnızlaşma sürecinde kurtarıcı olma iddiasında ortaya çıkması ise Türkiye kökenli göçmen toplum içindeki kimlik temelli siyasi kutuplaşmayı attırarak bu kapanmayı derinleştiriyor.

Mevcut duruma ilişkin bu zorlu tespitlere karşın Türkiye göç kökenli insanlara dair geniş bir toplumsal kabulün yerleştiği de olumlu bir gelişme olarak altı çiziliyor. Siyaseten en muhafazakâr bölgelerde dahi siyasete girenlerin destek görmesine geleceğe dair olumlu bir zemin olarak işaret ediliyor. Türkiye kökenli göçmenler ve Almanya’da doğmuş yeni kuşakların altmış yıllık süreçte hem kendi içlerinde hem diğer göçmenlerle hem de Almanya toplumuyla geliştirdiği yeni komşuluklar bir kazanım olarak görülüyor. Türkiye’nin farklı bölgelerinden göç etmiş fakat Almanya’nın aynı yerlerinde komşuluk kurmuş göçmenlerin nereli olduklarını artık bu yerlere işaret ederek cevaplaması ya da Türkiye’deki tatillerde aynı yerelden insanlarla karşılaştıklarında kendiliğinden bir yakınlık oluşması “biz artık buranın köylüsü olduk” vurgusuyla ifade ediliyor.

Görüşmecilerin artık bugünden ne yapılmalı sorusuna verdiği cevaplar da bu bağlamda ortaklaşıyor. Öncelikle Türkiye kökenli göçmenlere dair ön kabullerin sorgulanması gerekiyor. Altmışıncı yılında halen sürmekte olan bir göç sürecinin yekpare bir göçmen toplumu oluşturmadığı kabul edilmeli. Türkiye’den taşınan tarihsel, etno-dilsel ya da inançsal farklılıklar anavatan olarak Türkiye’de yaşananlara koşut olarak bu tarihçe içerisinde dönüştü, kısmen bu farklara göre de renk kazanan siyasal görüşler içinde bulunan ülkelerde, hatta bu ülkelerin farklı eyaletlerinde yaşanan tartışmalara göre evrildi, kuşakların değişimi ve toplumsal cinsiyet ekseninde yaşanan öğrenme süreçleri bu farklılıklara eklemelendi.

Bu nedenle sayıları küçük bir AB ülkesi kadar olan Türkiye kökenli göçmenler birçok eksenden çeşitli ve önemli farklılıklara sahip bir topluluk. Buna karşın yukarıda tartışılan tarihsel arkaplandan doğru şekillenen bir dizi sorunda ortaklaşıyorlar. Bu sorunları yine kendi deneyimlerinden anlamak ve olası çözüm politikalarını bu deneyimlerden doğru geliştirmek gerekiyor. Söz gelimi, evlilik yoluyla Almanya’ya göç edecek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ya da Almanya’da hizmet vermek üzere Türkiye’den gönderilen öğretmen ya da din hizmeti görevlilerine Almanca bilme şartı getirildiğinde bu konu iki ülke arasında uluslararası ilişkiler açısından bir bilek güreşine dönüşürken, yıllardır bu hizmetler alanında faaliyet gösteren göçmen kurumları bu kararı gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlara işaret ederek olumlu karşılamışlardı.

Berlin’de 1970’lerin ortasında, sunacakları hizmetlere ihtiyacın on yıllar içinde sönümleneceği öngörüsüyle kurulan bir kadın derneği, bugün bir yandan Türkiye’den yeni dalgayla gelen kadın göçmenlere kendilerini bu ülkeye ait hissedecekleri bir alan sunarken diğer yandan Balkanlardan gelen Türkçe konuşan göçmenlere ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan gelen sığınmacılara önemli hizmetler sunmaya devam ediyor. Kuşaklar değişiyor ama yeni gelen kadınların toplumsal cinsiyet ekseninden kaynaklanan ihtiyaçları ve sorunları değişmiyor. Avrupa’nın birçok ülkesinde kurumsallaşmış bu derneklerde biriken deneyim Türkiye’de bulunan milyonlarca mültecinin hayatlarını kolaylaştırılmaz mı? Türkiyeli göçmenlerin altmış yılda, aradalıktaki farklı komşuluklarda buluşarak inşa ettikleri bu yeni memleket genişleyerek sayıları yüz milyonları bulan göçmenlere bir ev olamaz mı? Göçün anlaşılması yönünde ulus-devlet çerçevesinden egemen olan paradigmalara değişmediği sürece bu soruların karşılıksız kalacağı görülüyor.

ALTMİŞİNCİ YILDAN GELECEĞE BAKMAK: ARADALIĞI AŞMAK

“Levent Ali Sinirlioğlu” takma adıyla bir işçi olarak, 1983 yılından itibaren iki yıl boyunca göçmenlerin arasına karışan Günter Wallraff, bu deneyiminden “En Alttakiler” (1986) başlıklı bir kitap yayımlar. Kitap, dönemin Almanya’sında göçmenlerin işgücü piyasasına katılım sürecinde maruz kaldıkları ayrımcılık üzerinden toplumdaki konumlarının aslında nasıl bir yapısal dayatma üzerinden kurduğu görmek açısından oldukça çarpıcıdır. Bu nedenle büyük tartışmalara neden olur. Fakat Wallraff yıllar sonra kitabın hiç beklemediği bir etkisine tanık olur. Almanya’da doğmuş ve büyümüş kuşaklar, ebeveynlerinin yıllarca kendilerini kızdıran kimi ürkek tutumlarının nedenlerini bu kitabı okuyunca idrak ederler ve onlarla konuşmaya başlayabilirler. Ruhr Müzesi’nin taşıyıcısı olduğu iki serginin göçün altmışıncı yılında benzeri bir köprü kurduğuna tanık olduğumda “En Alttakiler” kitabının bu etkisini hatırlamış; aradalığı konuşmak, aşmak ya da aşkınlaştırmak üzere bir dil geliştirebilmenin ne denli önemli ama aynı zamanda güç bir mesele olduğu üzerine düşünmüştüm.

Biraz da bu düşüncenin izinde görüşmecilere yönelttiğimiz son soru göçün yüzüncü yılında nasıl bir fotoğraf görmek istediklerine ilişkin oldu. Bu konuda ortaklaşılın temel çerçeve ise kültürel çeşitliliğin korunarak ortak yaşam zemininin inşasına katkı sunabilecekleri bir dünya hayali oldu. Anadilin ve Türkiye referansının kendi tarihçelerinde işaret ettiği aidiyetlerin korunduğu, fakat buna karşın Almanya’daki göç deneyiminden kuşaklar boyu öğrenilenlere yaslanarak dünyada yükselen ırkçılığa sadece kendileri için değil, tüm toplumların barışını için karşı durabildikleri bir dünya. Bu noktada son sözü görüşmelerden anonim olarak alıntılatacağımız bu soruya gelen bazı yanıtlara bırakmak isteriz:

“Yüzüncü yılında göç olgusu ‘becerebildik mi’ sorusuyla tartışılacak. ‘Becerebildik’ cevabının altında sınırsız, sınıfsız, istediğimiz koşullarda, bu gezegenin üzerinde ortak yaşayabiliyorsak o zaman becerdik. Aksi takdirde her şey sadece bir ‘ne yapalım, kötülerin arasından iyi’ olacak...”

“Yani çocuklarımızın, torunlarımızın bizler bahane edilerek, yani geçmişleri bahane edilerek, bir haksızlığa, bir eşitsizliğe uğramadıkları, diğer tüm insanlarla bu ülkede eşit olduğu bir toplum arzu ediyorum... Tabii çocuklarımızdan, torunlarımızdan da istek her toplumda olan toplumsal yarışın içine etkin olarak katılmaları ve başarılı olmak için çaba göstermeleri.”

“Ne zaman ki –yine tırnak içerisinde söylüyorum– beyaz önlüklüler bir keşifte bulduklarında ya da bir şey ispatladıklarında ‘bakın, göçmenler ne kadar iyi insanlar, göçmenler aslında düşündüğünüz gibi de öyle tembel insanlar değiller’ demeye getirecek bir materyal bulmuş oluyoruz. Bu hiç sürdürülebilir değil. Göçmenlere yapılan bir haksızlık olduğunu düşünüyorum. bütün bunların hepsi kıymetli, değerli tabii ki ama on dokuz yaşındaki Ayşe Kırat’ın babasının mesleğinin peşinden gidip Hollanda’nın en genç makinisti olması da bana sorarsanız bir başarıdır kendi içerisinde. Biz sadece profesyonellerin başarısı üzerinden göçmenleri tanımlarsak bu hep bizi yoracaktır, sürdürülebilir olmayacaktır ve bir zaman sonra da çökecektir.”

“Bizim farklılıklarımız çok büyük oranda törpülenecek, Alman çoğunluk toplumu da bir yere kadar değişecek. Türk toplumu birçok şeyden vazgeçecek, bugün bizi ‘Türk’ yaptığını düşündüğümüz şeyler törpülenecek... Çünkü acı çekmek istemez kimse bile isteye. Yani kendisini böyle sürekli ‘ben kendimim, ne olursa olsun da kendim olarak kalacağım’ demez. Temel var olma isteğine, yaşayakalma isteğine aykırı. O yüzden bizim farklı oluşumuz, renklerimiz silikleşecek, Alman toplumu hafif renklenecek.”

“Dördüncü nesilde göçmen kökenliler arasında toplumda sivrilen kişiler olacaktır, belirli alanlarda çok başarılı insanlar olacaktır: Uğur Şahin ve Özlem Türeci bu tarz profile örnektir.

Böyle başarı hikayeleri başka alanlarda da olacaktır – örneğin politika, medya ve benzeri. Bu tarz hikayeleri daha sık duyacağız çünkü iki kültürlü olmak, üç kültürlü olmak bir motor bir noktada. Daha hızlı bir motorla yol almanıza yol açıyor. Bu şekilde dördüncü nesilde, beşinci nesilde bu daha çok belirgin hale gelecektir.”

“Türkiye kökenli insanların da kendini buraya ait hissettiği, ‘ben buralıyım’ diyebildiği, burada kendini emin hissettiği, renkli bir Almanya’nın hayalini kuruyorum. Aynı şekilde her meslekte, her dalda o insanların kendilerini ifade edebilmesini arzu ediyorum. Korkuların azalacağı bir gelecek...”

“Vallahi benim en istediğim şu: bu ülkede aşı icat etmeden de birisinin bana teşekkür etmesini isterim doğrusu. Neticede onlardan Allah razı olsun. İşte milyarlık şirket kuran arkadaşımız, aşı bulan iki bilim insanımız... Ama bir azınlığı sadece başarı öykülerinden anlarsak, işte bir toplumda yaşam, yaşam hakkı vermeye kalkışırsak yani bu hepimizi yorar... Hepimiz elimizden gelen her şeyi yapalım da buna rağmen bizim burada hayata renk kattığımızı, buna rağmen bizim bu hayatı zenginleştirdiğimizi artık ben tartışmak istemiyorum. Birinin bana burada yaşam hakkı tanıdığına, ‘ama bunların katkısı var’ demesinden ziyade ‘iyi ki buradasınız’ demesini isterim. Böyle şartsız şurtsuz... Ki ben şuna inanıyorum: iyi ki buradayız. Bu toplum on sene sonra, yirmi sene sonra hakikaten böyle diyecek. ‘iyi ki buradaydınız. Bize bakmadınız. Bizim söylediklerimizi ciddiye almadınız. Size karşı geliştirmiş olduğumuz düşmanca tavır ne kadar da yanlışmış’ diyerek kendi iç muhasebesini yapan bir çoğunluk toplum hayal ediyorum da, bu hayalperestliğime verin böyle.”

“Ben 2010 yılında bu işi çözdük diye düşünüyordum. Türkiye ile ilişkiler çok iyi. Alman arkadaşlar geliyorlar ‘İstanbul’a bir gezi düzenleyelim’ diyorlardı. Birkaç grup da öyle götürmüştük Türkiye’ye. Sonra aniden atmosfer tersine döndü. Şimdi ben Türkiye’ye gidiyorum dediğimde ‘gerçekten mi’ diyenler var. Böyle bir sürece girdik şimdi de. Yüzüncü yıl konusunda bugünden böyle şeyler söylemek zor, mümkün de değil. Bu gelgitler varken bir öngörde bulunmak zor. Almanya’da yeni kuşakların göçmenlerle birlikte büyümüş olması, 2000’lerde Almanya’nın göç siyasetinin de entegrasyona kayarak değişmiş olması bu açıdan önemliydi. 2000 öncesinde ‘bunlar misafir’ söylemi vardı, 2000 sonrasında ‘bunlar kalıcı ama ne kadar uyum sağladılar’ sorusu ortaya çıktı. Bu da bir paradigma değişimine yol açtı... Yüzüncü yıldan beklentim de bu bağlamda Almanya’nın aynı Kanada, Amerika gibi farklılıkların bir arada yaşadığı demokratik bir ülke olması.”

KRONOLOJİ

Kronoloji, çeşitli çalışmalarda geçen kişi ve olay referanslarına dair çevrimiçi arşivlerde yapılan araştırmaya dayanmaktadır. Bu araştırma kapsamında üç temel kaynaktan yararlanılmıştır.

- Abadan-Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Diaspora Türk Twitter Hesabı.
- Stepan, P. & Çağatay, E. (2021). Wir sind von hier. Türkisch-deutsches Leben 1990: Fotografien von Ergun Çağatay. Edition Braus.

1950ler	<i>Bireysel Girişimler ve Özel Araçlar</i>
	Özellikle sanat enstitüsü mezunlarının Almanya'da staj yapmaları başlar. Alman Sanatkârlar Genel Merkezi ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonunun işbirliği ile sanatkar mübadelesi hızlandırıldı.
1959	Forschungsinstitut für Deutsch-Türkische Wirtschaftsbeziehungen (Türk-Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü) kuruldu.

1960lar	<i>İkili Anlaşmalara Dayanılarak Devlet Eliyle Düzenlenen "Artan İşgücü İhracı" / "Gastarbeiter" kavramının ortaya çıkışı.</i>
1961	1961 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına seyahat hürriyeti tanındı.
	13 Ağustos 1961 - Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiyle Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya iş gücü göçünün önü kesilir.
	30 Eylül 1961 - Türkiye ile Batı Almanya arasında ikili işgücü anlaşması yapıldı. Anlaşmada "misafir işçilerin" iki yıllık rotasyon kuralı bulunuyordu. Sonraki yıllarda benzer anlaşmalar Batı Avrupa ülkeleriyle İtalya (1955), Yunanistan (1960), İspanya (1960), Fas (1963), Portekiz (1964), Tunus (1965) ve Yugoslavya (1968) gibi ülkelerle de imzalanacaktı.
	1958 yılında Batı Almanya'ya gelen Yüksel Pazarkaya Stuttgarter Studiobühne'nin kurucuları arasında yer alarak Türk-Alman tiyatrosunun öncüsü olur.
1962	Türkiye'de ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962-1967) yürürlüğe girdi. Artan işgücü ihracatı plan hedefi olarak kabul edildi.
	Hessen'de yabancı işçi çocuklarına okula katılım mecburiyeti getirilir ve çocukların özel Almanca derslerine katılımı sağlanır.
	Mart 1962 - Kömür sektöründe çalışan Türk işçiler Essen ve Duisburg'da ücretlendirme anlaşmazlıkları nedeniyle grev yapar.
1963	Türkiye'den gelen işçi sayısının 27.500'e yükselmesi. 1960 için bu sayı 2.700 idi.
	Türk-Danış örgütü kuruldu.
1964	30 Nisan 1964 - Türkiye ile Batı Almanya arasında ikili sosyal güvenlik anlaşması yapıldı. Bu yasalar 1969, 1974, 1984 yıllarında değişikliklere uğradı, ara ve ek sözleşmeler eklendi.
	10 Eylül 1964 - Köln'e gelen Portekizli Armando Rodriguez Almanya'nın milyonuncu misafir işçisi oldu.
	30 Eylül 1964 - Türkiye ile Almanya arasında imzalanan yeni bir iş gücü anlaşmasıyla oturma iznindeki iki yıllık sınırlama kaldırılır, böylece işçilerin ailelerinin Almanya'ya gelmesinin önü açılır.

	1 Kasım 1964 - Batı Alman Radyo Kurumu Türkçe yayınlara başlar. Bu karar daha sonra televizyonun kurulmasıyla da devam eder ve İkinci Alman Televizyonu (ZDF) de aynı politikayı uygular.
1965	Alexander J. Seller'in İsviçre'de yaşayan İtalyan işçiler üzerine kaleme aldığı kitabına önsöz yazan Max Frisch ünlü cümlesini sarf eder: "Biz işçi istemiştik ama gelenler insandı."
	3 Şubat 1965 - Ramazan Bayramında yüzlerce misafir içi kilise yönetiminin hususi izniyle Köln Katedrali'nde bayram namazı kılar. Bu, katedraldeki ilk ve son bayram namazı olur.
	Nisan 1965 - Okul yönetimi yasası (Schulverwaltungsgesetz) okulların hazır olmamasına karşın eğitim yaşındaki tüm misafir işçi çocuklarına Alman okullarına devam zorunluluğu getirir.
	Türkiye'den gelen 15.000 işçinin yaklaşık %13'ü kadındır, zamanla bu %21'e çıkar. Aynı yıllarda bu oran Yunanistan için bu oran %36'dır.
	Batı Almanya'da Yabancılar Yasası (Auslaendergesetz) çıkar ve yasa Avrupa Ekonomi Topluluğu'ndan gelenlere öncelik tanısa da 1971'de itibaren Türkiye'den gelenler de öncelikli konuma alınır.
	Alman Demokratik Cumhuriyeti (DDR - Doğu Almanya) Polonya ile iş gücü anlaşması imzalar. Aynı anlaşma 1967'de Macaristan, 1979'da Mozambik, 1980'de Vietnam'la yapılır. Ayrıca Küba, Angola, Kuzey Kore, Cezayir, Nikaragua ve Yemen'den işçiler gelir. Bu sözleşmeleri katı kurallar barındırır, örneğin aile üyelerinin gelmesi yasaktır. Ayrıca göçmen işçilerin iş yeri üzerinden Almanlarla bağlantı kurması ve işletme konutları haricinde ilişkiler kurması istenmez.
	Aralık 1965 - Nevzat Üstün'ün hikayelerini topladığı "Almanya Almanya" adlı kitabı Türkiye'de yayınlanır. Almanca çevirisi "Die Pforte des Glücks und andere türkische Erzählungen" adlı antolojide 1969'da yayınlanır. Bekir Yıldız'ın ziyaretçi işçi olarak Almanya'da yaşadığı dört yıldaki deneyim ve gözlemlerine dayanan "Türkler Almanya'da: Almanya'da Yaşanmış Dört Yılın Romanı" ise 1966 yılında yayımlandı. Bu iki kitap göçmen edebiyatının başlangıcı kabul edilir.
1966-1967	Batı Almanya'da ekonomik durağanlık: Yabancı uyruklu işçi sayısı %25 azalır. Özellikle otomobil sektöründeki ekonomik kriz nedeniyle 70.000 Türk işçi işten çıkartıldı. Kriz 1967 sonunda hafifledi. Kriz döneminde sendikalı işçilerin sigortadan faydalanması sebebiyle sendikalaşma arttı.
1969	27 Kasım 1969 - 24 yaşındaki İsmail Bahadır "Güneydoğu Avrupa'da gelen milyonuncu misafir işçi" olarak Münih'te karşılandı.

1970ler	<i>Ekonomik Kriz, Yabancı İşçi Alımının Durdurulması, "Turist" (illegal) Göçmenlere Yasal Bir Statü Kazandırılması, Ailelerin Birleşmesi, Çocuk Paraları</i>
	İşçilerin geçici değil kalıcı olduğuna kanaat getirilmesi, işçilere bir dizi sosyal haklar verilmesine vesile oldu.
	1971-1972 yılları arasında Tercüman ve Hürriyet gazeteleri Almanya'da ilk defa Frankfurt am Main kentinde Türkçe yayınlanmaya başlar.
	1971-1973 yılları arasında ilk yerel yabancı meclisleri şu beldelerde kurulur: Wiesloch (Baden-Württemberg), Wiesbaden (Hessen), Troisdorf (Nordrhein-Westfalen), Nürnberg (Bavyera).

1972	Bu yıl ilk defa önceki yılların birincileri İtalyan ve Yugoslavlardan daha yüksek sayıda Türk Batı Almanya'ya gelir.
	15 Ocak 1972 - Yeni "işletmeler yönetmeliği" (Betriebsverfassungsgesetz) ile yabancı uyruklu işçilere seçme hakkının ardından seçilme hakkı da verilir.
	21 Temmuz 1972 - Necati Güven: Münih, 500 bininci misafir işçi olarak Münih merkez tren istasyonunda karşılanır.
1972	Hessen, Nordrhein-Westfalen ve Rheinland-Pfalz eyaletlerinde kaçak işçilere yönelik af yasaları kabul edildi.
1973	MHP Berlin, Hannover, Köln, Mannheim, Münih ve Stuttgart'ta birimler kurarak "Bozkurt" milis örgütünü faaliyete geçirdi.
	İşçi Grevleri: Ford (Köln), Pierburg (Neuss) ve Dynamit Nobel (Fürth) fabrikalarında Türk işçilerin de katıldığı grevler düzenlenir.
	Aras Ören'in "Berlin Üçlemesi" olarak anılan çalışmasının ilk kitabı "Niyazi'nin Naunyn Sokağında İşi Ne?" yayınlanır. 1974'te "Kağıthane Rüyası", 1980'de "Gurbet Değil Artık" ile üçleme tamamlanır. Bu çalışma, "Alman edebiyatının Almanca dışındaki dillerdeki temel eserlerinden biri" olarak anılır. Yusuf Ziya Bahadınlının "Zwischen Zwei Welten / İki Dünya Arasında" ve Dursun Akçam'ın "Deutsches Heim Glück allein / Alman Ocağı: wie Türken Deutsche sehen" kitapları ise 1982 yılında Türkçe ve Almanca olarak yayımlanır. Karl-Heinz Meier-Braun ve Yüksel Pazarkaya'nın birlikte kaleme aldıkları Almanca çalışmaları, "Die Türken: Berichte und Informationen zum besseren Verständnis der Türken in Deutschland" da 1983 yılında yayımlanır. Böylece "misafir işçiler" dünyasından Almanya toplumuna da seslenen bir edebiyat kolu da oluşmaya başladı.
	Petrol Krizi: Petrol fiyatlarının yol açtığı krizin bir sonucu olarak sanayi ülkelerinde büyük bir ekonomik kriz baş gösterir.
	23 Kasım 1973 - Anwerbestop (yabancı işçi alımını durdurma) kararı alındı. Bu kararda petrol ambargosu, ekonomik bunalım ve Avrupa'da artan işsizlik etkili oldu. Sosyal-liberal çizgideki koalisyon hükümetinden Willy Brandt bu kararın yabancı işçi düşmanlığı olarak algılanmaması gerektiğini, ancak kendi vatandaşlarını düşünmeleri gerektiğini belirtti. Bu kararla beraber yabancı işçilerin çalışması engellendi ve ülkelerine dönmeleri öğütlendi. Bu zamana kadar 14 milyon yabancı işçi Batı Almanya'ya gelmiş, 11 milyonu geri dönmüştür. Kalan misafir işçilerin aile birleşimi ile ailelerini ülkeye getirmeleri mümkündür: böylece işçi gücü alımı son bulmasına rağmen Türkiye kökenli göçmenlerin sayısı aile üyeleriyle artmaya devam eder. Almanya bir göç ülkesi halini alır.
1974	6 Mayıs 1974 - Berlin Hür Radyosu (SFB) ilk defa hafta içi her gün yarım saat boyunca Sırp-Hırvat ve Türkçe dillerinde yayın yapmaya başlar. Radyo multikulti 2008 yılı sonuna kadar yayına devam eder ve protestolara karşı faaliyetlerine son verir.
	30 Kasım 1974 - Bu günden itibaren Batı Almanya'ya gelen işçilerin aile üyelerine çalışma yasağı getirilir.
	1974-1975 - Berlin Senatosu gettolaşmanın oluşmasını önlemek adına Kreuzberg ve Wedding'e yerleşme yasağı kararı alır.
1975	Türkiye'den gelen işçi sayısının 640'a düşmesi. 1973 için bu sayı 103.753 idi. Ancak aile birleşmeleri ile Türk işçi sayısı sürekli olarak arttı. Ayrıca resmi işçi alımının azaltılması illegal işçi sayısını arttırdı.

	1 Ocak 1975 - Yeni Federal Çocuk Parası Yasası (Bundeskindergeldgesetz) ile Batı Almanya'da yaşayan çocuklar için çocuk parası ödenir. Bu karar amaçlananın aksine işçi ailelerinin çocuklarını yanlarına getirmesine ve doğum oranının artmasına yol açtı.
1976	Bozkurt örgütlenmeleri parlamento tarafından eleştirilerek kapatıldı.
1978	Almanya'daki göçmen kabul politikalarının sıkılaşması. Bu durum, asylant (siyasal mülteci) statüsüyle başvuranların sayısını arttırdı.
	Türk ailelere ilk defa bir belediye tarafından (Köln) aile danışmanlığı hizmeti verilmeye başlandı.
	18 Haziran 1978 - Aşırı sağ Türk dernekleri Almanya Demokratik Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu (ADÜTDF) adı altında bir araya gelir ve bu çatı örgüt MHP'nin bir yan örgütüdür. Diğer benzer örgütler ise Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB) ve Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu'dur (ANF).
	Federal Almanya Cumhuriyetinin yabancı işçiler ve ailelerinin uyumundan sorumlu ilk yetkili olarak Nordrhein-Westfalen başbakanı Heinz Kühn görevlendirilir.
1979	Yabancılar politikasının temelinin entegrasyon kavramına dayandırılmaya başlanması. Entegrasyon kavramı CDU ve SPD çevrelerinde başka şekillerde tanımlandı.
	Göçmen kökenli ilk Alman polis Nicat Doğru mesleğe adım atar.

1980ler	<i>Çocukların Eğitim Sorunları, "Getto" Yaşamı, Dernekleşme Hareketleri, Sığınma İsteklerinin Artması, Vize Zorunluluğu, Dönüşü Özendiren Yasalar</i>
	Türk ailelerin çocukları çeşitli eğitim sorunları ile karşı karşıya kaldı. Özellikle ikinci göçmen kuşağın iyi eğitim alabilmeleri için SPD tarafından önlemler alındı.
	Çoğu Avrupa ülkesi Türk vatandaşlara vize yükümlülüğü getirdi.
	Girişimci Türk göçmenlerin kurduğu bağımsız küçük işletmelerin sayısı artmaya başladı.
	Konut sayısındaki azlık nedeniyle Kreuzberg konut protestoları başladı. [REF]
1980	5 Ocak 1980 - Celalettin Kesim'in öldürülmesi. Kesim, sol görüşlü Berlin Türk Merkezi'nin (Berliner Türkenzentrum) sekreteriydi ve arkadaşlarıyla Kottbusser Tor'da broşür dağıtırken milliyetçi ve İslamcılarının saldırısına uğradıktan sonra yaşamını yitirmişti.
	Haziran 1980 - Asylantların özel kamplara yerleştirilmesi ve çalışma ile sosyal güvenlik haklarından mahrum bırakılması.
	12 Eylül 1980 - Türkiye askeri darbe oldu ve Almanya'ya iltica başvurularının sayısı arttı. PKK üyelerinin toplu tutuklamaları nedeniyle 1979'un ikinci yarısıyla beraber Almanya Kürtler için çekici bir sığınma ülkesi oldu. Ayrıca bu darbe Almanya'daki Türklerin siyasi eylem faaliyetlerini arttırdı. Bu gruplar sağcı, solcu, Kürt ve köktendinci fraksiyonlar olarak çeşitlendi.
	6 Aralık 1980 - Erdal Eren Komitesi > Almanya Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (DİDF) kuruldu.

1981	17 Haziran 1981 - 16 Alman profesör "Heidelberg Manifestosu"nu imzaladı. II. Dünya Savaşından beri ilk kez ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ülkenin akademisyenleri tarafından açıkça meşrulaştırıldı.
	8 Aralık 1981 - Batı Almanya aile birleşimi vasıtasıyla artan göçü kısıtlamak için yeni yollar arar, 16 yaşın üstündekilere vize yasağı getirilir. Aynı kural anne ya da babasından biri anavatanda yaşaması durumunda daha ufak çocukları da içerir.
1982	26 Mayıs 1982 - Yazar, çevirmen ve teknik ressam Semra Ertan yükselen yabancı düşmanlığı sebebiyle Hamburg'da kendisini yakarak yaşamına son verir. Ertan hayatını kaybettiğinde yirmi beş yaşındaydı.
	1 Ekim 1982 - Bonn'da Kohl'ün başbakanlığında CDU/CSU ve FDP'nin oluşturduğu bir koalisyon hükümeti başa geçer. Koalisyon anlaşmasında "Federal Almanya bir göç ülkesi değildir." cümlesi yer alır.
	Mehmet Ünal'ın ilk eseri Sen Bilmezsin Her Yerde Yabancı Olmanın Ne Demek Olduğunu raflarda yerini alır. 1976 yılında Almanya'ya göçen gazeteci ve fotoğrafçı Ünal, otuz beş sene boyunca Türkiye kökenli göçmenlerin hayatlarına dair gözlemlerini okuyucuya aktarır. Ünal'ın diğer sergileri: Geçersiz / Yitik Kuşak - Türkiyeli "Konuk İşçilerin" Almanya'da 30. Yılı (1991) / Suskunluğun Durakları - Türkiyeli "Konuk İşçilerin" Almanya'da 40. Yılı (2001) / Memleket Almanya - Türkiyeli "Konuk İşçilerin" Almanya'da 50. Yılı (2011). Sergilerden 100 fotoğraf 2011'de Almanya'nın çeşitli şehirlerinde gösterildi.
1983	6 Mart 1983 - Almanya'da Helmut Kohl hükümeti başa geçti.
	30 Ağustos 1983 - Yirmi üç yaşındaki politik ilticacı Cemal Kemal Altun Türkiye'de siyasi kaçak olarak arandığı için Almanya'ya iltica eder. Altun karar davasının görüldüğü esnada Türkiye'ye geri yollanacağından korktuğu için Berlin'deki mahkeme binasının altıncı katından atlayarak yaşamına son verir.
	Avrupa Futbol Şampiyonası esnasında Berlin'deki Türkiye-Almanya maçında Der Spiegel'e göre "aşırı sağın militan grupları ve futbol holiganları" devreye girer. Neonazi endişesi sebebiyle karşılaşmaya yalnızca 40.000 taraftar gelir, maç esnasında 6.000 polis görev alır.
	28 Kasım 1983 - Hükümet "yabancıların dönüşlerini özendirme" yasasını yürürlüğe koydu. Almanya'daki Türk işçi nüfusu bu yasayla beraber %5.4 düştü. 1984'te 250.000 Türk işçi anayurda döndü.
1984	Hamburg Altona Belediyesi Batı Almanya'da sürgünde yaşayan Aysel Özakin'a o yılın yazarlık bursunu verir. 1985'te Özakin Hoş Geldin (Du bist willkommen) adlı şiir kitabını okuyucuyla buluşturur.
1985	24 Temmuz 1985 - Mehmet Kaymakçı Hamburg'da Dazlaklar (Skinheads) tarafından katledildi. Kaymakçı hayatını kaybettiğinde 29 yaşındaydı.
	Türklere ait 60.000 yeni iş yeri açıldı.
	12 Eylül darbesinden sonra siyasi yasaklılar listesine giren eski başbakan Bülent Ecevit, Hamburg Üniversitesi tarafından davet edildikten sonra orada ders verir.
	Türkiye Araştırmaları Merkezi, Türkiye Çalışmaları ve Entegrasyon Araştırmaları Merkezi Essen'in öncüsü olarak kurulur. Merkez 2001'de Nordrhein-Westfalen eyaleti vakfı konumunu alır. Faruk Şen, enstitünün 2008 yılına dek direktörlüğünü yapar.

	21 Ekim 1985 - Gazeteci Günter Wallraff'ın En Alttakiler (Ganz Unten) adlı kitabı yayınlanır. Wallraff bu araştırmacı gazetecilik ürünü kitabını Ali Levent Sinirlioğlu ismiyle bir Türk işçisi kılığında yaptığı iki yıllık bir araştırmanın sonunda yazar. Kitap Almanya'da çalışan Türklerin deneyimledikleri eziyetleri, gündelik hayattaki ırkçılığı ve aşağılanmayı gözler önüne serer. Wallraff kitabını Cemal Kemal Altun, Semra Ertan ve Selçuk Sevinç'e ithaf eder. Kitap dört milyonun üzerinde satış rakamlarına ulaşır, Türkçe baskısı bir sene sonra yayınlanır.
	21 Aralık 1985 - Ramazan Avcı Hamburg'da Dazlakların saldırısına uğradıktan sonra 26 yaşında yaşamını yitirir. 12 Ocak 1986'da Hamburg'da yapılan protesto yürüyüşlerine 15.000 kişi katılır.
1986	Ren-Vestfalya Türkiyeli Yazarlar Çalışma Grubu Fakir Baykurt tarafından kurulur. Baykurt, 1983 yılında Duisburg Üçlemesinin ilk yapıtı olan Yüksek Fırınlar'ı çıkarmış, 1986'da da Duisburg Treni adlı öykü kitabını yayınlamıştır.
	Berlin'de "İslamic Force" adlı hip-hop grubu yapımcı ve DJ Derezon, DJ Cut'em T, Maxim ve Boe B tarafından kurulur. Oryantal hip-hop müziği ve Türkçe-Almanca-İngilizce şarkı sözleriyle çabucak şöhret kazanan grubun geleneği, Boe B'nin genç yaşta vefatının ardından 36 Boys çetesi üyesi Killa Hakan tarafından devralınır ve Türkiye başta olmak üzere pek çok ülkede başarılı olur.
	17 Aralık 1988 günü, Almanya'nın Schwandorf gerçekleştirilen ırkçı saldırı sonucunda Can Ailesinin üç üyesi hayatını kaybetti (baba Osman Can, anne Fatma Can ve çocukları Mehmet Can).
	Senaryosunu Hüseyin Kuzu'nun yazdığı ve Şerif Gören tarafından sinemaya aktarılan ve Kreuzberg'te çekilen ilk Türk filmi olan "Polizei" filmi gösterime girdi. Bir kısmı Tiyotram sahnesinde çekilen filmin başrol oyuncusu Kemal Sunal'ın canlandığı Ali Ekber'in filmin hemen açılış sahnesinde Kreuzberg için söylediği "Burası Almanya değil Berlinistan" sözü göçmenlerin iki aradığına dair önemli bir not olarak sonraki yıllarda hatırlandı. Dış göçün sinemada konu edilmesi Tunç Okan'ın "Otobüs" (1975) filmi ile başladı. "Almanya Acı Vatan" (1979 – Serif Gören ve Zeki Ökten) "40 Metrekare Almanya" (1986 – Tevfik Başer), "Sahte Cennete Veda (1989 – Tevfik Başer), Umuda Yolculuk (Xavier Koller – 1990), Berlin in Berlin (1993 – Sinan Çetin ve Ümit Ünal) ve "Lola ve Bilidi Kid" (1999 – Kutluğ Ataman) gibi filmlerle devam etti. Göç temalı filmler için üyemiz Dr. Esra Demirkol tarafından hazırlanan listeye bakabilirsiniz: https://www.gocarastirmalaridernegi.org/tr/yayinlar/bultenler/72-goc-arastirmalari-dernegi-bulten-no-2-goc-temali-filmler .
1989	Hessen'de CDU'nun yabancı karşıtı söylemlerle seçim propagandası yapması.
	1 Şubat 1989 - Hamburg Belediye Meclisi Yabancılar Meclisi'nde oy kullanılması hakkını kabul etti. 1989'da Schleswig-Holstein eyaletinde ve 1990'da Alman Demokratik Cumhuriyeti Halk Meclisinde (Volkskammer DDR) aynı kadar alınır. Federal Anayasa Mahkemesi (Bundesverfassungsgericht) anayasaya dayandırarak bu karara bir karşı çıkışta bulunsa da günümüzde Avrupa Birliği üye ülkelerinden on ikisi yabancıların belediye seçimlerinde oy kullanmalarını yasallaştırmıştır.
	Hamburg'da ilk Alevi Kültür Haftası düzenlendi. Böylece Aleviler Almanya'da ilk defa kendi isimleriyle bir görünürlük kazanmış oldu.
	Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) kuruldu. Federasyon 130 dernek ve örgütü temsil ediyordu ve 2020 yılı sonundan itibaren kurumsal statü kazandı.

	Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde çalışan yurt dışı kökenli işçi sayısının 95.000 olduğu biliniyordu.
	9 Kasım 1989: Berlin Duvarı'nın yıkılması.

1990lar	<i>Yabancılar Yasası, Yabancıların Kimlik Kazanması, Artan Yabancı Düşmanlığı, Etnik İşletmelerin Yaygınlaşması, Etnik ve Dinsel Derneklerin Yaygınlık Kazanması, Siyasal Hakların İstenmesi</i>
	Türlere yönelik olumsuz tutum 1980lerde yaygınlaştıktan sonra 1990larda da arttı.
	Etnik kökene dair tartışmalar güçlenen aşırı sağcılar, Skinheads gibi çetelerin kamuoyundaki önyargıları kökleştirmesi, ani artan sığınmacı sayıları ve yeniden birleşme ile arttı.
	Gastarbeiter yerine Ausländischer Arbeitnehmer (yabancı iş alan) ya da Einwanderer (göçmen) gibi kelimeler kullanılmaya başlandı. Daha sonra FDP öncülüğünde Ausländischer Mitbürger (yabancı yurttaşlar) kavramı kullanıldı.
1990	Hamburg, Köln, Werl, Berlin ve Duisburg şehirlerde 3500 fotoğraf çeken Ergun Çağatay Türkiyeli birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin hayatlarını fotoğraflarıyla gözler önüne serer.
	26 Nisan 1990 - Federal Meclis'ten (Bundestag) yeni yabancılar yasasının geçmesi. Yasa 1 Ocak 1991'de yürürlüğe girmiş ve çifte vatandaşlığı istisnai hallerde mümkün kılmıştır. Büyüme çağında olanlar için sekiz yıllık oturma izni ile Almanya'da yaşadıkdan sonra vatandaşlık hakkı verilirken yetişkinler için bu on beş yıldır. Yasa yabancı dernek ve örgütlerce büyük tepkiyle karşılanmış ve bu tepki protesto gösterilerine de yansımıştır. Yasa aynı zamanda emeklilik, seyahat, aile birleşmesi, kadın göçmenlerin durumu gibi konularda da sıkıntı yarattı.
	13 Mayıs 1990 - Werl'de Fatih Camii açılır. Diyanet'e bağlı Türk İslam Kültür Derneği'nce açılan bu ibadethane Almanya'nın minareli cami yapım iznini verdiği ilk cami olur.
	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu tarafından Avrupa'da televizyon yayınlarının başlaması. TRT'nin daha önce de TRT-INT adında radyosu da yayınlanmaktaydı.
	Türkiye'den Göç Müzesi ve Dökümantasyon Merkezi (DOMiT) Köln'de dört göçmen tarafından kuruldu. Merkez 2007 yılında Almanya'da Göç Müzesi ve Dökümantasyon Merkezi (DOMiD) adını aldı. Günümüzde merkez göçmen toplumu için kurulmuş bir ev olarak faaliyetlerine devam ediyor.
	3 Ekim 1990 - Alman Yeniden Birleşmesi (Deutsche Wiedervereinigung). Doğu Almanya'nın birleşimden önceki günlerinde 60.000 civarı Vietnamlı "sözleşmeli işçi" çalışıyordu. Vietnam gibi sosyalist ülkelerden gelen işçilerin çoğu bu birleşimden sonra gönüllü olarak ya da zorla anavatanlarına dönmüşlerdir. Aynı şekilde 1979'dan beri ülkede çalışan 15.000 Mozambikli de tazminatları ödenerek ve masrafları karşılanarak anavatanlarına dönmüşlerdir.
	6 Aralık 1990 - Angolalı bir sözleşmeli işçi olan Amadeu Antonio Kiowa, Brandenburg'daki Eberswalde'de Neonazilerin saldırısına uğrar ve yirmi sekiz yaşında hayatını kaybeder.

1991	15 Temmuz 1991 - Hür Demokrat Partili Liselotte Funcke, federal hükümetin yabancılardan sorumlu ikinci bakanı iken istifa eder.
	Yabancılara yönelik şiddete dayalı eylemler on kat artarak 2.427 olaya ulaştı.
	17 - 23 Eylül 1991 - Beş yüz kişi tarafından Sachsen Hoyerswerda'da işçi ve mültecilerin kaldığı yurtlara saldırılar düzenlenir. Asya kökenli sığınmacıların kaldığı yurt taşlanarak ateşe verilir.
	Almanya'daki üniversitelerde kayıtlı Türkiye kökenli öğrenci sayısı 14.479 olarak biliniyordu.
1992	Sığınmacıları durdurmak üzere yapılması istenen anayasa değişikliğine öncelik tanındı.
	22 - 26 Ağustos 1992 - Rostock-Lichtenhagen'de iltica başvuru merkeziyle eskiden Vietnamlı işçilerin kaldığı yurtlara saldırı düzenlenir. Binlerce kişinin destek verdiği saldırıda polisle çatışmaya da girilir. Bu olayın akabinde haftalarca yurtlara ve mülteci evlerine taşlama ya da kundaklama saldırıları düzenlenir.
	Şiddet olayları %160 oranında arttı. O sene yalnızca Mecklenburg-Vorpommern'de iki yüzün üzerinde aşırı sağ motivasyonlu şiddet olayı kayıtlara geçer.
	23 Kasım 1992 - Schleswig-Holstein'in Mölln kasabasında bir kundaklama sonucunda iki Türk kız çocuğu ve büyükanneleri evlerinde öldürüldü, sekiz Türk Neo-Naziler tarafından ağır bir şekilde yaralandı.
	Federal Mülteci Tanıma ve Kabul Dairesine (BAFL) 440.000 civarı başvuru yapılır. Bu sayı Almanya tarihinde iltica başvurularındaki en yüksek sayıdır.
	Sonbahar-Kış 1992-1993 - Yükselen ırkçılığı protesto etmek üzere çeşitli Alman kentlerinde bir araya gelen yüzbinlerce kişi ışık zinciri oluşturur.
1993	29 Mayıs 1993 - Solingen'de aşırı sağcılar tarafından bir Türk ailesinin evi kundaklandı, beş kadın ve çocuk yanarak yaşamını yitirdi.
	Alman hükümeti bu olayları anayasanın sığınma talebinde bulunanlara geniş haklar tanıyan 116. maddesinin iptalini meşru göstermek adına kullandı. Şiddet olayları binlerce Alman'ın yer aldığı yürüyüşlerde kınandı, kiliseler ve sendikalar yükselen şiddet eğilimine karşı duruş aldı.
	19 Eylül 1993 - Hakkı Keskin bir yerel meclise giren ilk Türkiye kökenli milletvekili olur. Keskin Uygulamalı Hamburg Üniversitesi'nde Siyasal Bilgiler ve Göç Politikası öğretim görevlisi ve Hamburg Türk Toplumu (THG) başkanıdır.
	2 Temmuz 1993 - Sivas Katliamı
1994	Altmış bilim insanının yayınladığı 60'ların Manifestosu yayınlandı. Manifesto, ülkedeki barışın ve kültürel hoşgörünün risk altında olduğunu vurgularken göç meselelerinde siyasetin vazifesini yerine getirmesinin altını çizer.
	Türkiye kökenli Cem Özdemir Yeşiller Partisinden, Leyla Onur da Almanya Sosyal Demokrat Partisinden federal mecliste milletvekilliğine seçilirler. Onur ayrıca 1989'dan beri Avrupa Parlamentosu'nda yer alır.

1995	Feridun Zaimoğlu'nun Kanak Sprak adlı ilk romanı yayınlanır ve daha sonra tiyatro ile radyo dramasına uyarlanır. Yazarın Abschaum: Ertan Ongun'un Gerçek Yaşanı adlı eseri de Lars Becker tarafından Kanack Attack adıyla 2000 yılında filmleştirilir. Zaimoğlu yazarlık hayatı boyunca romanlarıyla pek çok ödöl alır, romanlarının yanı sıra senaryo ve tiyatro oyunları da kaleme alır.
	13 Mart 1995 - Gazi Mahallesi Olayları
1996	8 Ocak 1996 - Metin Göktepe Cinayeti
	Kasım 1996 - Essen'deki yıllık Türk Federasyonu toplantısında MHP lideri Alparslan Türkeş, Alman devletinin içine sızma amacıyla üyelere "Türk milliyetçiliği davası"na sadakatlerini koruyarak Alman vatandaşı olmalarını ve partilere katılmalarını söyler.
	1996 sonu - Türkiye kökenli 126.000 kişi Alman vatandaşlığına geçer. Bu sayı, kitlenin %6'sına tekabül eder.
1997	Kohl Hükümetinin altı yaşından büyük çocuklar için vize alma zorunluluğu getirmesi Çocuk Vizesi Eylemlerine yol açtı.
	Almanya dışındaki ülkelerden on altı yaşından küçüklerin Almanya'ya seyahatlerini kolaylaştıracak adımlar atılır.
1998	Türkiye'den Göç Müzesi ve Dökümantasyon Merkezi (DOMiT) ile Essen Ruhr Bölgesi Müzesi (Ruhrlandmuseum) işbirliğiyle "Yabancı Vatan / Yaban Sılan Olur: Türkiye'den Almanya'ya Göçün Tarihi" adlı sergi açıldı. Bu sergi, Batı Almanya'daki göç tarihini ilk kez mercek altına alan sergiydi.
1999	Herman Schulz'un romanı İskender'in yayınlanması. Göçü konu edinen roman 2007'de Türkçe'ye çevrildi.
2000ler	<i>Kalıcılığın Almanya'nın bir göç ülkesi olduğu kabul etmesiyle yasal bir çerçeveye kavuşması, uyum tartışmaları gölgesinde yükselen ırkçılık, kamu hayatının farklı alanlarında kazanılan önemli görünürlük.</i>
2000	1 Ocak 2000 - Yabancılar Yasası'nda Almanya'da doğan çocuklarla alakalı düzenleme yapıldı. Düzenleme sadece simgesel bir değer taşıdı.
	Hıristiyan Sosyal Birlik Partisi, kongresinde Almanya'da yaşayan yabancıların egemen kültüre uyum göstermeleri gerektiğine karar verdi.
	9 Eylül 2000- Enver Şimşek cinayeti. Bu cinayet bilinen ilk NSU (Nationalsozialistischer Untergrund) cinayeti olarak adlandırılıyor. Şimşek genç yaşta Almanya'ya göç ettikten bir süre sonra işçi olarak çalışmış, ardından kendi çiçekçi dükkanını açmıştı. Babası Nürnberg'te öldürüldüğünde 14 yaşında olan kızı Semiya Şimşek-Demirtaş Acı Vatan adlı kitabında cinayeti ve sonrasını anlatmıştı.
	Augsburg'ta sıfırdan inşa edilen ilk Cemevi binası açıldı.
2001	13 Haziran 2001 - Abdurrahim Özüdoğru cinayeti. NSU seri cinayetlerinden ikincisi. Genç yaşta Almanya'ya işçi olarak göç eden Özüdoğru Nürnberg'te kendine ait terzi dükkanında öldürülmüştü.
	27 Haziran 2001 - Süleyman Taşköprü cinayeti. NSU seri cinayetlerinden üçüncüsü. Almanya'ya göç eden Afyonlu bir ailenin oğlu olan Taşköprü, Hamburg-Bahrenfeld'de bir manav işletiyordu.
2004	25 Şubat 2004 - Mehmet Turgut cinayeti. NSU seri cinayetlerinden beşincisi. Turgut Toitenwinkel-Rostock'ta bir döner kebab büfesinde öldürüldü.

	9 Haziran 2004 - NSU Köln-Mülheim'da Türk dükkanlarının bulunduğu Keupstrasse'de çivili bomba saldırısı gerçekleştirdi.
	Fatih Akın'ın senaryosunu yazıp yönettiği Duvara Karşı (Gegen die Wand) Uluslararası Berlin Film Festivali'nde Altın Ayı Ödülü'ne layık görülür.
2005	1 Ocak 2005 - "Göçün Kontrolü ve Sınırlandırılması" yasasıyla yabancılar hukukunda reform gerçekleştirilir.
	7 Şubat 2005 - Hatun Sürücü cinayeti. Kürt kökenli bir Alman olan Sürücü, Berlin Tempelhof'ta en küçük erkek kardeşi tarafından öldürülür. Bu namus cinayeti kamuoyunda zorla evlendirilme ve Müslümanların aile gelenekleri ile ilgili tartışmaları ortaya çıkardı.
	9 Haziran 2005 - İsmail Yaşar cinayeti. NSU seri cinayetlerinden altıncısı. Yaşar bir döner büfesi işletiyordu ve Nürnberg'teki satış konteynerinde öldürüldü.
	15 Temmuz 2005 - Theodoros Boulgarides cinayeti. NSU seri cinayetlerinden yedincisi. Çocuk yaşta ailesiyle Yunanistan'dan Münih'e göç eden Boulgarides, ortağıyla çilingir dükkanını açtıktan iki hafta sonra öldürülmüştü.
	Türkiye kökenli yazarların üçüncü kuşak göçmenlerin hikayelerini anlattığı "Ne Yaşarsın? Genç, Alman, Türk - Almanya'dan Hikayeler" (Was lebst du? Jung, deutsch, türkisch - Gesichten aus Almanya) adlı antoloji Ayşegül Acevit ve Birand Birgül'ün çalışması sonucunda çıkar.
	Amerikalı Germanist Leslie A. Aderson'un "The Turkish Turn in Contemporary German Literature - Toward a New Critical Grammar of Migration" kitabı yayınlandı.
	3-4 Ekim 2005: Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinin başlangıcı.
2006	4 Nisan 2006 - Mehmet Kubaşık cinayeti. NSU seri cinayetlerinden sekizincisi. 1991'de çekirdek ailesiyle beraber Almanya'ya sığınma talebinde bulunan Kubaşık ailesiyle beraber Dortmund'da işlettiği büfesinde öldürülmüştü.
	6 Nisan 2006 - Halil Yozgat cinayeti. NSU seri cinayetlerinden dokuzuncusu. Yozgat, Kassel'de işlettiği internet kafede öldürülmüştü.
	14 Temmuz 2006 - Birinci Uyum Zirvesi (Integrationsgipfel) Almanya Şansölyesi Angela Merkel tarafından Federal Başbakanlık Dairesinde (Bundeskanzleramt) başlatılır.
	27 Eylül 2006 - Almanya'daki ilk İslam Konferansı'nın düzenlenmesi. İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble'nin öncülüğünde düzenlenen etkinlikte "İslam Almanya'nın ve Avrupa'nın bir parçasıdır" sözleri sarfedilmiş ve devlet ile Almanya'daki Müslümanlar arasında bir diyalogun başlatılması amaçlanmıştır. Bu etkinlikte beraber bugüne dek dört içişleri bakanı yönetiminde hem federal hem yerel düzeyde Müslüman örgüt temsilcileri ve kişiler ile bir araya gelindi.
2007	25 Nisan 2007 - Michéle Kiesewetter cinayeti. Çevik kuvvet polisi olan Kiesewetter NSU tarafından Heilbronn'da resmi aracında öldürülmüş, aynı silahlı saldırıda bir meslektaşı da ağır yaralanmıştı.
	12 Temmuz 2007 - Ulusal Uyum Planının tanıtılması. İkinci Uyum Zirvesi'nde sunulan planla beraber dört yüzü aşkın önlem maddesi de yer alır.
2008	Alman Uyum ve Göç Vakıfları Danışma Konseyi (SVR) sekiz vakfın birleşmesiyle kurulur. Konseyin kaleme aldığı bilirkişi raporu "Uyum İklim Endeksi" 2010'dan beri yayınlanmaktadır.

2009	Bu yılın başlarında Almanya'da Türkiyelilere ait 70.000 işletmenin bulunduğu ve bu işletmelerde 350.000 kişinin istihdam edildiği verisi elde edilir.
2010lar	<i>Anavatan olarak Türkiye'nin yeni diaspora politikalarıyla geri gelişi, Almanya'da uyum tartışmalarıyla birliktesiyasete katılım, toplumsal ve kültürel kabulün güçlenmesi.</i>
2010	Nisan 2010 - Ortaokulun (Hauptschule) ardından okulu bırakan Türkiye kökenlilerin oranı %41'dir.
	Ağustos 2010 - Thilo Sarrazin'in Almanya Kendini Lağvediyor (Deutschland schafft sich ab) adlı kitabı kamuoyunda tartışmalara yol açar.
	3 Ekim 2010 - Almanya cumhurbaşkanı Christian Wulff iki Almanya'nın birleşmesinin yirminci yıldönümünde "...ama İslam artık Almanya'ya da aittir" sözlerini sarfeder.
	8 Kasım 2010 - Eğitim ve Araştırma Bakanı Annette Schavan bir söyleşide şu sözleri sarfeder: "Bizler uyum alanındaki başarı hikayesinden çok az söz ediyoruz. Bu alanda başka hiçbir ülkenin başaramadığını son on yıl içinde Almanya başarmıştır."
	15 Aralık 2010 - Berlin eyaleti Katılım ve Uyum Yasası'nın kaldırır ve daha fazla göçmen kökenli çalışan işe almayı hedefleyen ilk eyalet olur. Bunun için Göç Toplumunda Katılımın Teşvik Edilmesi yasası çıkarılır. Yasa daha sonra 2020 ve 2021 yıllarında değişikliklere uğrar.
2011	Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığı bilim konseyinin tabsiyesiyle Tübingen, Frankfurt / Giessen, Osnabrück / Münster ve Erlangen / Nürnberg'te bulunan üniversitelerin İslam teoloji merkezlerine finansal destekte bulunur. 2016'ta beş yıl daha uzatılan ve 2019'da Berlin Humboldt ve Paderborn Üniversitelerindeki merkezleri de içeren destek toplamda 44 milyon Euroyu bulur.
	DOMiD öncülüğünde başlayan Paylaşılan Yurt - Türkiye'den Göçün 50. Yılı (Geteilte Heimat - 50 Jahre Migration aus der Türkei) sergisi aynı anda Berlin Alman Tarih Müzesi ve Köln tarihi belediye binasında sergilendi.
	Günay Ulutuncok'un fotoğraf sergisi Üç Kuşak - Türk Göçmenlerinin, Çocuklarının ve Torunlarının Yaşam Büyüklüğündeki Portreleri (Drei Generationen - lebensgroße Portraits türkischer MigrantInnen, ihre Kinder und Kindeskinde) Berlin'de ziyaretçileri kabul etti.
2012	Osnabrück Üniversitesi İslam Teolojisi Enstitüsü kurularak başına Prof. Bülent Uçar getirildi. Enstitü, Almanya'nın en büyük İslam teolojisi enstitüsü oldu.
	2012-2013: Nordrhein-Westfalen İslam din dersini düzenli ders olarak ders programına dahil eden ilk eyalet olur.
2013	Almanya'da yılın en başarılı filmi Bora Dağtekin'in Fack Ju Göhte'si olur.
	Sosyal Demokrat Partili Hamburglu politikacı Aydan Özoğuz Almanya'nın Göç, Mülteciler ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı olarak 2013-2018 yılları arasında görev alır.
2014	Duisburg Belediyesi Fakir Baykurt Kültür Ödülü'nü vermeye başlar. Amaç kültürlerarası diyalog alanında kıymetli katkılar sağlayanları ödüllendirmektir ve ilk ödül Duisburg Marxloh doğumlu şair Lütfiye Güzel'e verilir.

	28 Kasım 2014 - Tuğçe Albayrak'ın vefatı. Offenbach am Mein'da gerçekleşen olayda Albayrak iki kadını taciz eden kişilere müdahale etmek istemiş ve tacizcilerden birinin uyguladığı şiddet sonucunda beyin kanaması geçirmişti.
2015	Ocak 2015 - Afgan kökenli Alman öğretmen Fereshta Ludin'in başörtüsü sebebiyle mesleğinden men edilmesinin ardından ettiği şikayetle Almanya'da Anayasa Mahkemesi öğretmenlerin okullarda başörtüsü takma yasağını inanç özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle kaldırır.
2016	6 Ağustos 2016 - Uyum Yasası ve Yönetmelikleri mülteci meselesine bir cevap olarak yürürlüğe girer, "teşvik ve talep" yeni kanunun temel çerçevesidir.
	24 Kasım 2016 - Türkiye ile üyelik müzakerelerinin dondurulması kararı Avrupa Parlamentosunca onaylanır.
2018	10 Temmuz 2018 - Alman İçişleri Bakanlığı, Türk Milliyetçisi Almanyalı Osmanlılar (Osmanen Germania BC) adlı derneği yasaklama kararı alır.
	22 Temmuz 2018 - Mesut Özil Alman milli futbol takımından ayrıldığını açıklar. Bundan yaklaşık iki ay önce futbolcu İlkay Gündoğan ve Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'la, Türkiye seçimleri ve Dünya Futbol Şampiyonası öncesi çektiği fotoğraf kamuoyunda hararetli tartışmalara yol açmıştır.
	29 Eylül 2018 - Köln Ehrenfeld'de DiTİB'in yeni Merkez Camii ibadete açıldı. Açılışa Türkiye Cumhurbaşkanı ve Diyanet İşleri Başkanı da katıldı.
	Zafer Şenocak'ın "Herkesin İçinde Bir Yabancı Yatar" (Das Fremde, das in jedem wohnt) adlı kitabı yayınlandı. Kitap "yabancılığı, melez kimlikleri ve toplumu zenginleştiren farklılıkları" öz yaşamöyküsel bir perspektifle aktardı.
	Aralık 2018 - Almanya'daki son iki maden ocağı da kapatıldı.
2019	Uluslararası Kültür Politikalarından Sorumlu Devlet Bakanı Michelle Müntefering, Alman-Türk İş Gücü Anlaşması'nın 60. yıldönümünde bir "misafir işçi" anıtının inşa edileceğini belirtti.
2020	19 Şubat 2020: Hanau Katliamı. İki nargile salonuna düzenlenen saldırıda iki Kürt kökenli Alman, bir Sinti kökenli Alman, bir Afgan, iki Türk, bir Boşnak, bir Bulgar ve bir Rumen dahil on bir kişi yaşamını yitirdi, beş kişi yaralandı.
	2 Aralık 2020 - Mainz'da bulunan Biontech biyoteknoloji firması ile ABD'li ilaç devi Pfizer'in ortak geliştirdiği koronavirüs aşısına ilk kullanım izni İngiliz İlaç Denetim Kurulunca verildi. Aşığı geliştiren şirketlerden Biontech'in kurucuları Özlem Türeci ve Uğur Şahin, Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş ailelerin çocuklarıdır.
	Almanya, ABD'den sonra dünyanın en çok sevilen göç ülkesi oldu. Sınırları içerisindeki her beş kişiden birinin ailesinin göçmen asıllı olduğu Almanya'da en kalabalık kültürel azınlığı sayıları 2,5 milyona yaklaşan Türkiye kökenliler teşkil eder. Bu nüfusun yaklaşık 530.000'i Almanya vatandaşıdır ve seçme ve seçilme hakkını elinde bulundurur.
2021	Nisan 2021: Osnabrück Üniversitesi İslam Teolojisi Enstitüsündeki Alman İslam Koleji'nde imamlar, belletmenle ve ilahiyatçılara ilk defa Alman dilinde mesleki eğitim sunulmaya başlanır. Bu bölümdeki lisans ve yüksek lisans eğitiminden sonra alınan mesleki eğitimi tamamlayan kişilerin Müslüman toplulukların aradığı teolojik ve pratik iş alanlarına yerleştirilmesi hedeflenir. Bu eğitim İçişleri Bakanlığı ve Aşağı Saksonya Bilim Bakanlığınca desteklenir.

KRONOLOJİK KAYNAKÇA

Değerlendirme çalışması için gerçekleştirdiğimiz taramalardan genişleterek hazırladığımız bu kaynakça Türkiye'den Avrupa'ya yaşanan göçe dair geride bıraktığımız altmış yılda oluşan oluşan literatürü temsil etme ya da bu literatürün meta analizine bir zemin sunma iddiasında değildir. Farklı dönemlerden farklı konu başlıklarına odaklanan çalışmalardan bir seçki amaçlanmıştır.

1966	Altuğ, Y. (1966). Turkish Aspects of Migration for Employment to Europe. In Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul (Vol. 16, No. 23-25, pp. 1-17).
1969	Abadan-Unat, N. (1969). Turkish Workers in West Germany: A case study. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 24(01).
1974	Munro, J. M. (1974). Migration in Turkey. Economic Development and Cultural Change, 22(4), 634-653.
1975	Krane, R. E. (Ed.). (1975). Manpower Mobility Across Cultural Boundaries: Social, Economic and Legal Aspects. The Case of Turkey and West Germany. E.J. Brill.
1976	Abadan-Unat, N. (Ed.). (1976). Turkish Workers in Europe, 1960-1975: A Socio-Economic Reappraisal. E. J. Brill.
1976	Völker, G. E. (1976). Turkish labour migration to Germany: Impact on both economies. Middle Eastern Studies, 12(1), 45-72.
1977	Abadan-Unat, N. (1977). Implications of migration on emancipation and pseudo-emancipation of Turkish women. International Migration Review, 11(1), 31-58.
1977	Wilpert, C. (1977). Children of foreign workers in the Federal Republic of Germany. International Migration Review, 11(4), 473-485.
1978	Benard, C. (1978). Migrant workers and European democracy. Political Science Quarterly, 93(2), 277-299.
1978	Entzinger, H. (1978). Return migration from West European to Mediterranean countries (No. 991782893402676). International Labour Organization.
1979	Rist, R. C. (1979). Migration and marginality: Guestworkers in Germany and France. Daedalus, 108(2), Old Faiths and New Doubts: The European Predicament, 95-108.
1981	Suzuki, P. T. (1981). Psychological problems of Turkish migrants in West Germany. American journal of psychotherapy, 35(2), 187-194.
1982	Penninx, R. (1982). A critical review of theory and practice: The case of Turkey. International Migration Review, 16(4), 781-818.
1983	Gitmez, A. S. (1983). Geographical and occupational reintegration of returning Turkish workers. International Migration Review, 17(1_suppl), 113-121.migrants in Germany. International Migration Review, 17(1), 101-102.
1983	Körner, H. (1983). Return Migration from the federal republic of Germany. International Migration Review, 17(1), 175-186.
1983	Wilpert, C. (1983). Returning and remaining: Return among Turkish migrants in Germany. International Migration Review, 17(1), 101-102.
1984	Muenschler, A. (1984). The workday routines of Turkish women in Federal Republic of Germany: Results of a pilot study. International Migration Review, 18(4), 1230-1246.
1984	Oepen, M. (1984). Media, migrants and marginalization: The situation in the Federal Republic of Germany. International Migration Review, 18(1), 111-121.

1984	Stenzaly, G. (1984). Ausländertheater in der Bundesrepublik und West-Berlin am Beispiel der türkischen Theatergruppen [Turkish theatre groups as an example for immigrants' theatre in the Federal Republic of Germany and in West-Berlin]. <i>Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik</i> , 14(56), 125.
1984	Wilpert, C. (1984). International migration and ethnic minorities: New fields for post-war sociology in the Federal Republic of Germany. <i>Current Sociology</i> , 32(3), 305-352.
1985	Frogner, E. (1985). On ethnic sport among Turkish migrants in the Federal Republic of Germany. <i>International Review for the Sociology of Sport</i> , 20(1-2), 75-86.
1985	Keleş, R. (1985). The effects of external migration on regional development in Turkey. <i>Uneven Development in Southern Europe</i> . New York: Methews and Co, 54-75.
1985	Schoeneberg, U. (1985). Participation in ethnic associations: The case of immigrants in West Germany. <i>International Migration Review</i> , 19(3), 416-437.
1986	Sayari, S. (1986). Migration policies of sending countries: Perspectives on the Turkish experience. <i>The Annals of the American Academy of Political and Social Science</i> , 485(1), 87-97.
1986	Straubhaar, T. (1986). The determinants of workers' remittances: The case of Turkey. <i>Weltwirtschaftliches Archiv</i> , 122(4), 728-740.
1987	Goodman, C. (1987). Immigration and class mobility: The case of family reunification wives in West Germany. <i>Women's Studies: An Interdisciplinary Journal</i> , 13(3), 235-248.
1988	Kağitçibaşı, Ç. (1988). Turkish migrants: Views from the sending country. <i>Turkish Community in Australia</i> . Melbourne: Australian-Turkish Friendship Society Publications, 1-20.
1988	Keyder, C., & Aksu-Koç, A. (1988). External labour migration from Turkey and its impact. <i>International Development Research Centre</i> .
1988	Nauck, B. (1988). Migration and change in parent-child relationships: the case of Turkish migrants in Germany. <i>International Migration (Geneva, Switzerland)</i> , 26(1), 33-55.
1988	Uner, S. (1988). Labour Migration from Turkey. <i>Nufusbilim dergisi</i> , 10, 81-100.
1989	Adams, P. (1989). Family policy and labor migration in East and West Germany. <i>Social Service Review</i> , 63(2), 245-263.
1989	Kuhn, A. K. (1989). Bourgeois Ideology and the (Mis) Reading of Günter Wallraff's <i>Ganz Unten</i> . <i>New German Critique</i> , 46, 191-202.
1989	Kumcu, M. E. (1989). The savings behavior of migrant workers: Turkish workers in West Germany. <i>Journal of Development Economics</i> , 30(2), 273-286.
1989	Mandel, R. (1989). Turkish headscarves and the "foreigner problem": Constructing difference through emblems of identity. <i>New German Critique</i> , 46, 27-46.
1989	Nauck, B. (1989). Intergenerational relationships in families from Turkey and Germany: An extension of the 'value of children' approach to educational attitudes and socialization practices. <i>European Sociological Review</i> , 5(3), 251-274.
1989	Suhr, H. (1989). Ausländerliteratur: Minority literature in the Federal Republic of Germany. <i>New German Critique</i> , 46, 71-103.
1989	Teraoka, A. A. (1989). Talking "Turk": On Narrative Strategies and Cultural Stereotypes. <i>New German Critique</i> , 46, 104-128.
1991	Martin, P. L. (1991). The unfinished story: Turkish labour migration to Western Europe: with special reference to the Federal Republic of Germany. <i>International Labour Organization</i> .

1991	Wolbert, B. (1991). More than a golden bangle... The significance of success in school for returning Turkish migrant families. <i>Anthropology & education quarterly</i> , 22(2), 181-199.
1993	Akgündüz, A. (1993). Labour Migration from Turkey to Western Europe (1960–1974) An Analytical Review. <i>Capital & Class</i> , 17(3), 153-194.
1993	Faist, T. (1993). From school to work: Public policy and underclass formation among young Turks in Germany during the 1980s. <i>International Migration Review</i> , 27(2), 306-331.
1994	Faist, T. (1994). How to define a foreigner? The symbolic politics of immigration in German partisan discourse, 1978–1992. <i>West European Politics</i> , 17(2), 50-71.
1994	Kadioğlu, A. (1994). The Impact of Migration on Gender Roles: Findings of Field Research in Turkey. <i>International Migration</i> , 32(4), 533-560.
1994	Steiner V., Velling J. (1994) Re-Migration Behavior and Expected Duration of Stay of Guest Workers in Germany. In Steinmann G., Ulrich R. E. (Eds.) <i>The Economic Consequences of Immigration to Germany</i> . Physica.
1995	Abadan-Unat, N. (1995). Turkish migration to Europe. In R. Cohen (Ed.) <i>The Cambridge Survey of World Migration</i> . (1st ed., pp. 279-284). Cambridge University Press
1995	Doomernik, J. (1995). The institutionalization of Turkish Islam in Germany and the Netherlands: A comparison. <i>Ethnic and Racial Studies</i> , 18(1), 46-63.
1995	Mandel, R. (1995). Second Generation Noncitizens: Children of the Turkish Migrant Diaspora in Germany. In S. Stephens (Ed.) <i>Children and the Politics of Culture</i> . (1st ed., pp. 265-281) Princeton University Press.
1995	Thränhardt, D. (1995). Germany: an undeclared immigration country. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 21(1), 19-35.
1995	White, J. B. (1995). Turks in Germany: Overview of the literature. <i>Review of Middle East Studies</i> , 29(1), 12-15.
1996	Chapin, W. D. (1996). The Turkish Diaspora in Germany. <i>Diaspora: A Journal of Transnational Studies</i> , 5(2), 275-301.
1996	Horrocks, D., & Kolinsky, E. (Eds.). (1996). <i>Turkish Culture in German Society Today</i> . Berghahn Books.
1996	Jonker, G. (1996). The knife's edge: Muslim burial in the diaspora. <i>Mortality</i> , 1(1), 27-43.
1997	Amirau V. (1997) Turkish Islamic Associations in Germany and the Issue of European Citizenship. In Vertovec S. & Peach C. (Eds.) <i>Islam in Europe: The Politics of Religion and Minority</i> . (1st ed., pp. 245-259) Palgrave Macmillan.
1997	Day, L. H., & İçduygu, A. (1997). The consequences of international migration for the status of women: A Turkish study. <i>International Migration</i> , 35(3), 337-372.
1997	Koray, S. (1997). Dynamics of demography and development in Turkey: Implications to the potential for migration to Europe. <i>Nüfusbilim Dergisi</i> , 19, 37-55.
1997	White, J. B. (1997). Turks in the new Germany. <i>American Anthropologist</i> , 99(4), 754-769.
1997	Yalçın-Heckmann, L. (1997). Life in Europe: Turkish Migrants in Germany and France. In T. Modood & P. Werbner (Eds.) <i>The Politics of Multiculturalism in the New Europe: Racism, Identity and Community</i> . (1st ed., pp. 95-110). Zed Books.
1998	Canefe, N. (1998). Citizens versus permanent guests: cultural memory and citizenship laws in a reunified Germany. <i>Citizenship Studies</i> , 2(3), 519-544.

1998	Maguire, J., & Stead, D. (1998). Border crossings: Soccer labour migration and the European Union. <i>International Review for the Sociology of Sport</i> , 33(1), 59-73.
1998	Rittersberger-Tiliç, H. (1998). Development and reformulation of a returnee identity as Alevi. <i>Alevi Identity: Cultural, Religious, and Social Perspectives</i> , 69-87.
1999	Beck, E. (1999). Language rights and Turkish children in Germany. <i>Patterns of Prejudice</i> , 33(2), 3-12.
1999	Caglar, A. S. (1999). 11. Mc Kebab: Döner Kebab And The Social Positioning Struggle Of German Turks. <i>Changing food habits: case studies from Africa, South America and Europe</i> , (2), 263.
1999	Daller, H. (1999). The language proficiency of Turkish returnees from Germany: An empirical investigation of academic and everyday language proficiency. <i>Language Culture and Curriculum</i> , 12(2), 156-172.
2000	Aksoy, A., & Robins, K. (2000). Thinking across spaces: Transnational television from Turkey. <i>European Journal of Cultural Studies</i> , 3(3), 343-365.
2000	Inowlocki, L., & Lutz, H. (2000). Hard labour: The 'biographical work' of a Turkish migrant woman in Germany. <i>European Journal of Women's Studies</i> , 7(3), 301-319.
2002	Erel, U. (2002). Reconceptualizing motherhood: Experiences of migrant women from Turkey living in Germany. In D. Bryceson & U. Vuorela (Eds.) <i>The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks</i> (1st ed., pp. 127-146). Routledge.
2002	Kaya, A. (2002). Aesthetics of diaspora: contemporary minstrels in Turkish Berlin. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 28(1), 43-62.
2003	Chin, R. (2003). Toward a "Minor Literature"? The Case of Ausländerliteratur in Postwar Germany. <i>New Perspectives on Turkey</i> , 29, 61-84.
2003	Diehl, C., & Blohm, M. (2003). Rights or identity? Naturalization processes among "labor migrants" in Germany. <i>International Migration Review</i> , 37(1), 133-162.
2003	Ehrkamp, P., & Leitner, H. (2003). Beyond national citizenship: Turkish immigrants and the (re) construction of citizenship in Germany. <i>Urban Geography</i> , 24(2), 127-146.
2003	Karakayalı, N. (2003). Metamorphoses of the "Stranger": Jews in Europe, Polish Peasants in America, Turks in Germany. <i>New Perspectives on Turkey</i> , 29, 37-59.
2003	Ostergaard-Nielsen, E. (2003). <i>Transnational politics: The case of Turks and Kurds in Germany</i> . Routledge.
2003	Ögelman, N. (2003). Documenting and Explaining the Persistence of Homeland Politics Among Germany's Turks 1. <i>International Migration Review</i> , 37(1), 163-193.
2003	Soysal, L. (2003). Labor to culture: Writing Turkish migration to Europe. <i>The South Atlantic Quarterly</i> , 102(2), 491-508.
2003	Şen, F. (2003). The historical situation of Turkish migrants in Germany. <i>Immigrants & Minorities</i> , 22(2-3), 208-227.
2003	Yalçın-Heckmann, L. (2003). Kimlikler Üzerinden Pazarlık: Almanya'daki Farklı Türk Göçmen Kuşaklarının Medyadaki Yansımaları. In A. Saktanber & D. Kandiyoti (Eds.), <i>Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat</i> . (1st ed., pp. 308-320). Metis Yayınları.
2004	Kosnick, K. (2004). 'Speaking in One's Own Voice': Representational Strategies of Alevi Turkish Migrants on Open-Access Television in Berlin. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 30(5), 979-994.
2004	Petzen, J. (2004). Home or homelike? Turkish queers manage space in Berlin. <i>Space and Culture</i> , 7(1), 20-32.
2004	Soysal, L. (2004). Rap, hiphop, Kreuzberg: Scripts of/for migrant youth culture in the WorldCity Berlin. <i>New German Critique</i> , (92), 62-81.

2005	Adelson, L. (2005). The Turkish turn in contemporary German literature: Towards a new critical grammar of migration. Springer.
2005	Ehrkamp, P. (2005). Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 31(2), 345-364.
2005	Kaya, A., & Kentel, F. (2005). Euro-Turks: A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union? A Comparative Study of French-Turks and German-Turks. CEPS.
2005	Razum, O., Sahin-Hodoglugil, N. N., & Polit, K. (2005). Health, wealth or family ties? Why Turkish work migrants return from Germany. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 31(4), 719-739.
2006	Söhn, J., & Özcan, V. (2006). The educational attainment of Turkish migrants in Germany. <i>Turkish Studies</i> , 7(1), 101-124.
2006	Yurdakul, G. (2006). " We Don't Want To Be the Jews of Tomorrow": Jews and Turks in Germany after 9/11. <i>German Politics and Society</i> , 24(2), 44-67.
2007	Kaya, A. (2007). German-Turkish transnational space: A separate space of their own. <i>German Studies Review</i> , 483-502.
2007	Milewski, N. (2007). First child of immigrant workers and their descendants in West Germany: Interrelation of events, disruption, or adaptation?. <i>Demographic Research</i> , 17, 859-896.
2007	Wahlbeck, Ö. (2007). Work in the kebab economy: A study of the ethnic economy of Turkish immigrants in Finland. <i>Ethnicities</i> , 7(4), 543-563.
2008	Amelina, A., & Faist, T. (2008). Turkish migrant associations in Germany: Between integration pressure and transnational linkages. <i>Revue européenne des migrations internationales</i> , 24(2), 91-120.
2008	Citlak, B., Leyendecker, B., Schölmerich, A., Driessen, R., & Harwood, R. L. (2008). Socialization goals among first-and second-generation migrant Turkish and German mothers. <i>International Journal of Behavioral Development</i> , 32(1), 56-65.
2008	Ehrkamp, P. (2008). Risking publicity: masculinities and the racialization of public neighborhood space. <i>Social & Cultural Geography</i> , 9(2), 117-133.
2008	Kristen, C., Reimer, D., & Kogan, I. (2008). Higher education entry of Turkish immigrant youth in Germany. <i>International Journal of Comparative Sociology</i> , 49(2-3), 127-151.
2008	Sezgin, Z. (2008). Turkish Migrants' Organizations: Promoting Tolerance toward the Diversity of Turkish Migrants in Germany. <i>International Journal of Sociology</i> , 38(2), 78-95.
2008	Simon, B., & Ruhs, D. (2008). Identity and politicization among Turkish migrants in Germany: The role of dual identification. <i>Journal of personality and social psychology</i> , 95(6), 1354.
2008	Sökefeld, M. (2008). Struggling for recognition: The Alevi movement in Germany and in transnational space. Berghahn Books.
2009	Depeli, G. (2009). Migrant memories: German-Turkish marriage ceremonies in Berlin. <i>Ethnologia Balkanica</i> , (13), 231-248.
2009	Glazar, O., & Strielkowski, W. (2009). Turkey and the European Union: Possible incidence of the EU accession on migration flows. Charles University in Prague Institute of Economic Studies (IES).
2009	Korteweg, A., & Yurdakul, G. (2009). Islam, gender, and immigrant integration: Boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany. <i>Ethnic and Racial Studies</i> , 32(2), 218-238.

2009	Skrobanek, J. (2009). Perceived discrimination, ethnic identity and the (re-) ethnicisation of youth with a Turkish ethnic background in Germany. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 35(4), 535-554.
2009	Yurdakul, G. (2009). <i>From guest workers into Muslims: The transformation of Turkish immigrant associations in Germany</i> . Cambridge Scholars Publishing.
2010	Atay, T. (2010). 'Ethnicity within Ethnicity' among the Turkish-Speaking Immigrants in London. <i>Insight Turkey</i> , 12(1), 123-138.
2010	Ersanilli, E., & Koopmans, R. (2010). Rewarding integration? Citizenship regulations and the socio-cultural integration of immigrants in the Netherlands, France and Germany. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 36(5), 773-791.
2010	Milewski, N., & Hamel, C. (2010). Union formation and partner choice in a transnational context: The case of descendants of Turkish immigrants in France. <i>International Migration Review</i> , 44(3), 615-658.
2010	Ramm, C. (2010). The Muslim makers: How Germany 'islamizes' Turkish immigrants. <i>Interventions</i> , 12(2), 183-197.
2010	Savaş, Ö. (2010). The collective Turkish home in Vienna: Aesthetic narratives of migration and belonging. <i>Home cultures</i> , 7(3), 313-340.
2011	Möhring, M. (2011). Döner Kebab and West German Consumer (Multi-) Cultures. In <i>Hybrid Cultures–Nervous States</i> (pp. 151-165). Brill.
2011	Sunata, U. (2011). Highly skilled labor migration: The case of ICT specialists from Turkey in Germany (Vol. 67). LIT Verlag Münster.
2011	Tiliç-Rittersberger, H., Çelik, K., & Özen, Y. (2011, April). Returning to "Home" from Germany: Reasons and dynamics of return migration. In <i>Migration: Economic Change, Social Challenge": Interdisciplinary Conference on Migration</i> , London, UK.
2012	Demir, I. (2012). Battling with memleket in London: the Kurdish diaspora's engagement with Turkey. <i>Journal of Ethnic and Migration Studies</i> , 38(5), 815-831.
2012	İçduygu, A. (2012). 50 years after the labour recruitment agreement with Germany: the consequences of emigration for Turkey. <i>Perceptions: Journal of International Affairs</i> , 17(2), 11-36.
2012	Sirkeci, I., Cohen, J. H., & Yazgan, P. (2012). Turkish culture of migration: Flows between Turkey and Germany, socio-economic development and conflict. <i>Migration Letters</i> , 9(1), 33-46.
2012	Yükleyen, A. (2012). <i>Localizing Islam in Europe: Turkish Islamic Communities in Germany and the Netherlands</i> . Syracuse University Press.
2012	Zirh, B. C. (2012). Following the dead beyond the 'nation': a map for transnational Alevi funerary routes from Europe to Turkey. <i>Ethnic and racial studies</i> , 35(10), 1758-1774.
2013	Baykara-Krumme, H. (2013). Returning, staying, or both? Mobility patterns among elderly Turkish migrants after retirement. <i>Transnational Social Review</i> , 3(1), 11-29.
2013	Bertoli, S., Brücker, H., & Moraga, J. F. H. (2013). The European crisis and migration to Germany: expectations and the diversion of migration flows. IZA Discussion Papers.
2013	Boral, S., Borde, T., Kentenich, H., Wernecke, K. D., & David, M. (2013). Migration and symptom reporting at menopause: a comparative survey of migrant women from Turkey in Berlin, German women in Berlin, and women in Istanbul. <i>Menopause</i> , 20(2), 169-178.

2013	Çelik, K., Beşpınar, U., & Kalaycioğlu, S. (2013). Experiences of stay-behind women in international migration. In <i>Migration, familie und soziale lage</i> (pp. 235-250). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
2013	Fokkema, T., & Naderi, R. (2013). Differences in late-life loneliness: a comparison between Turkish and native-born older adults in Germany. <i>European Journal of Ageing</i> , 10(4), 289-300.
2013	İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2013). Turkish migration policies: A critical historical retrospective. <i>Perceptions: Journal of International Affairs</i> , 18(3), 167-190.
2013	Kılıç, Z., & Menjivar, C. (2013). Fluid adaptation of contested citizenship: Second-generation migrant Turks in Germany and the United States. <i>Social Identities</i> , 19(2), 204-220.
2013	Liversage, A. (2013). Transnational families breaking up: Divorce among Turkish immigrants in Denmark. In <i>Transnational marriage</i> (pp. 149-164). Routledge.
2013	Riphahn, R. T., Sander, M., & Wunder, C. (2013). The welfare use of immigrants and natives in Germany: the case of Turkish immigrants. <i>International Journal of Manpower</i> , (34)1, 70-82.
2014	Karaosmanoğlu, D. (2014). Authenticated spaces: Blogging sensual experiences in Turkish grill restaurants in London. <i>Space and Culture</i> , 17(3), 224-238.
2015	Çelik, Ç. (2015). 'Having a German passport will not make me German': reactive ethnicity and oppositional identity among disadvantaged male Turkish second-generation youth in Germany. <i>Ethnic and Racial Studies</i> , 38(9), 1646-1662.
2015	Weber, B. M. (2015, November). Turkish Berlin: Integration Policy and Urban Space. In <i>Seminar: A Journal of Germanic Studies</i> (Vol. 51, No. 4, pp. 416-418). University of Toronto Press.
2015	Zirh, B. C. (2015). Euro-Aievis: From Gastarbeiter to Transnational Community. In <i>The Making of World Society</i> (pp. 103-132). transcript-Verlag.
2016	Balkan, O. (2016). Between civil society and the state: Bureaucratic competence and cultural mediation among Muslim undertakers in Berlin. <i>Journal of intercultural studies</i> , 37(2), 147-161.
2016	Cetin, U. (2016). Durkheim, ethnography and suicide: Researching young male suicide in the transnational London Alevi-Kurdish community. <i>Ethnography</i> , 17(2), 250-277.
2016	Erel, U. (2016). <i>Migrant women transforming citizenship: Life-stories from Britain and Germany</i> . Routledge.
2016	Geddes, A., & Scholten, P. (2016). <i>The politics of migration and immigration in Europe</i> . Sage.
2016	Salikutluk, Z. (2016). Why do immigrant students aim high? Explaining the aspiration-achievement paradox of immigrants in Germany. <i>European Sociological Review</i> , 32(5), 581-592.
2016	Sirkeci, I., & Cohen, J. H. (2016). Cultures of migration and conflict in contemporary human mobility in Turkey. <i>European Review</i> , 24(3), 381-396.
2016	Yanasmayan, Z. (2016). Does education 'trump' nationality? Boundary-drawing practices among highly educated migrants from Turkey. <i>Eth</i>
2017	Argun, B. E. (2017). <i>Turkey in Germany: The transitional sphere of Deutschkei</i> . Routledge.
2017	Aronowitz, A. A. (2017). Assimilation, acculturation and juvenile delinquency among second generation Turkish youths in Berlin. In <i>Migration, culture conflict and crime</i> (pp. 233-260). Routledge.

2017	Bilecen, B. (2017). Home-making practices and social protection across borders: An example of Turkish migrants living in Germany. <i>Journal of Housing and the Built Environment</i> , 32(1), 77-90.
2018	De Tavernier, W., & Draulans, V. (2018). Negotiating informal elder care, migration and exclusion: the case of a Turkish immigrant community in Belgium. <i>International Journal of Ageing and Later Life</i> , 12(2), 89-117.
2018	Jenkins, C., & Cetin, U. (2018). From a 'sort of Muslim' to 'proud to be Alevi': the Alevi religion and identity project combatting the negative identity among second-generation Alevis in the UK. <i>National Identities</i> , 20(1), 105-123.
2018	Kunuroglu, F., Yagmur, K., Van De Vijver, F. J., & Kroon, S. (2018). Motives for Turkish return migration from Western Europe: Home, sense of belonging, discrimination and transnationalism. <i>Turkish Studies</i> , 19(3), 422-450.
2018	Mencutek, Z. S., & Baser, B. (2018). Mobilizing diasporas: Insights from Turkey's attempts to reach Turkish citizens abroad. <i>Journal of Balkan and Near Eastern Studies</i> , 20(1), 86-105.
2018	Tezcan, T. (2018). On the move in search of health and care: Circular migration and family conflict amongst older Turkish immigrants in Germany. <i>Journal of aging studies</i> , 46, 82-92.
2018	Yanasmayan, Z. (2018). The migration of highly educated Turkish citizens to Europe: From guestworkers to global talent. Routledge.
2019	Adamson, F. B. (2019). Sending states and the making of intra-diasporic politics: Turkey and its diaspora (s). <i>International Migration Review</i> , 53(1), 210-236.
2019	Ülker, B. (2019). Ethnic/immigrant entrepreneurship through the Yellow Pages in Berlin. <i>Tijdschrift voor economische en sociale geografie</i> , 110(5), 553-565.
2019	Zengin, A. (2019). The afterlife of gender: sovereignty, intimacy and Muslim funerals of transgender people in Turkey. <i>Cultural Anthropology</i> , 34(1), 78-102.
2020	Cabadağ, N., & Ediger, G. (2020). 9 We Disperse to Berlin: Transnational entanglements of LGBTI+ movement (s) in Turkey. <i>Doing Tolerance: Urban Interventions and Forms of Participation</i> , 194.
2020	Özatalay, C. (2020). Purge, Exile, and Resistance: Rethinking the Conflict of the Faculties through the Case of Academics for Peace in Turkey. <i>European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey</i> , (30).
2020	Yener-Roderburg, I. Ö. (2020). Party organizations across borders: top-down satellites and bottom-up alliances. The case of AKP and HDP in Germany. In T. Kernalgenn & É. van Haute (Eds.) <i>Political Parties Abroad: A New Arena for Party Politics</i> (1st ed., pp. 218-237). Routledge.
2021	Arkilic, A. (2021). Explaining the evolution of Turkey's diaspora engagement policy: a holistic approach. <i>Diaspora Studies</i> , 14(1), 1-21.
2021	Üret, G. (2021). Between Lifestyle Migration and Comfortable Exit Strategies: Turkish Golden Visa Investors in Greece. <i>DIASPORA</i> , 21(2), 166-187.

GAR 60. YIL | Özgeçmişler

* Katılımcıların özgeçmişleri isimlerine göre sıralanmıştır.

Ahmet İyidirli

Berlin. 1975 yılında geldiği Almanya'da Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nde (Sozialdemokratische Partei Deutschlands - SPD) ve Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu'nda (Föderation der Volksvereine Türkische Sozialdemokraten in Europa) üyelik ve yöneticilik yaptı. Halen HDF Onursal Başkanlığı ve SPD Kreuzberg Başkan Yardımcılığı görevlerini yürütmektedir.

Ali Eliş

Bremen. 1973 yılında öğrenci olarak geldiği Almanya'da otuz altı yıl sosyal hizmetler yöneticisi olarak görev yaptıktan sonra emekli oldu. Günümüzde Bremen Göçmenler ve Kültürlerarası Araştırmalar Merkezi (Zentrum für Migranten und Interkulturelle Studien – ZIS) başkanlığını yapmaktadır.

Ayhan Kaya

İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde çalışmalarını sürdüren Prof. Dr. Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Avrupa Enstitüsü ve Jean Monnet Centre of Excellence kurucu direktörüdür. Almanya'da göçmen hip-hop kültürü üzerine tamamladığı doktora tezi 2001 yılında "Sicher in Kreuzberg: Constructing Diasporas: Turkish Hip-Hop Youth in Berlin" başlığıyla yayımlanmıştır.

Cemal Bozoğlu

Augsburg. İstanbul doğumlu. 1982 yılından bu yana Yeşiller Partisi'nde siyaset yapıyor. Ekim 2018'deki eyalet seçiminden bu yana Bavyera Eyalet Parlamentosunun (Bayerischen Landtages) bir üyesidir. Ayrıca Augsburg İdare Mahkemesi'nde (Verwaltungsgericht Augsburg) fahri yargıçlık ve 2018 yılına kadar Augsburg'daki yerel Alevi Kültür Merkezinin kurucu başkanlığını yaptı.

Düzgün Polat

Augsburg. "Tür an Tür" adlı Augsburg merkezli birlikte yaşamı hedefleyen entegrasyon projesinde 2016 yılından bu yana çeşitlilik eğitmeni (diversity trainer) olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Polat geçmişte kültürlerarası etkileşimi hedefleyen çeşitli tiyatrolar, konserler, festivaller gibi kültür sanat etkinliklerinin hayata geçirilmesinde rol almıştır.

Elif Zehra Kandemir

Köln. Münster Üniversitesinde Sosyoloji ve Siyaset Bilimi lisanslarını tamamlayan Elif Zehra Kandemir, Duisburg-Essen Üniversitesinde Sosyoloji yüksek lisansına devam etmektedir. Aynı zamanda Almanya'da yayınlanan Perspektif dergisinin editörlüğünü yapmaktadır.

Gökçe Yurdakul

Berlin. Humboldt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sosyoloji profesörüdür. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları yüksek lisans programlarını bitirdi. 2006 yılında tamamladığı "Mobilizing Kreuzberg: Political Representation, Immigrant Incorporation and Turkish Associations in Berlin" başlıklı doktora tezinden ve sonrasındaki araştırmalarından önemli kitaplar yayımlamıştır. Halen Almanya'da Türk ve Kürt göçmenlerin çocuklarına Alman okullarında yapılan ayrımcılık üzerine bir proje araştırması yapmakta ve bu araştırma Alman Göç ve Entegrasyon Merkezi tarafından finansal olarak desteklenmektedir.

Gökhan Duman

Ankara. Duman, göç ve göçmenlik deneyimleri üzerine kültür-sanat çalışmaları yürüten, sivil ve gönüllü bir platform olan DiasporaTürk'ün kurucusudur. Duman'ın 2016 yılında uluslararası fotoğrafçıların gözünden Avrupa'da yaşayan Türk işçi ailelerinin ilk yıllarını yansıtan fotoğrafların yer aldığı "Göçüp Kalanlar", 2018 yılında ise yarım asrı deviren göç hikayesini dünden bugüne hikayelerle anlatan "11. Peron" isimli kitapları yayınlandı.

Hatice Turan

Bremen. 1979 yılında ailesiyle Bremen'e yerleşti. Eğitimini Güzel Sanatlar Fakültesi Resim bölümünde tamamladıktan sonra farklı sosyal alanlarda çalışmalarda bulundu. Günümüzde Bremen Göçmenler ve Kültürlerarası Araştırmalar Merkezi'nde (Zentrum für Migranten und Interkulturelle Studien – ZIS) Sanal Göçmenler Müzesinin sorumlusudur.

İsmail Kaplan

Hamburg. Almanya'ya doktora çalışması için 1970'lerin sonunda geldi. Rosenheim ve Herten'de Türk Danış olarak çalıştı, daha sonra Bochum'da ikinci bir yüksek okulu iyi derece ile bitirerek 1986'da sosyal pedagog oldu. 4-10 Ekim 1989 tarihlerinde gerçekleştirilen Alevi Kültür Haftasını düzenleyen Hamburg Alevi Kültür Grubunun içinde yer aldı. Hamburg Alevi Kültür Merkezi ve Alevi Birlikleri Federasyonu yönetiminde yer aldı. 2004 yılında "Das Alevitentum" (Alevilik) kitabını çıkardı. "Synopse - Alevilik Sünnilik Karşılaştırması" ve "MUREST Handbuch - İnançlar Arası Diyalog El Kitabı" adlı kitapları yayınladı. 2009 yılında "Alevice –İnancımız ve Duruşlarımız" kitabını Türkçe olarak yayınladı.

Mehmet Köse

Ankara. Berlin doğumludur. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. 2009 yılında yurtdışında yaşayan vatandaşlara yönelik yaptığı çalışmaların ardından Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) kuruluş kanununun hazırlanmasında görev yapmıştır. Köse, 2019 yılına kadar YTB Başkanlık görevini de yürütmüştür.

Metin Aaçgözü

Berlin. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesine giren Aaçgözü daha sonra bu bölümden ayrıldı. 1982-1984 yılları arasında siyasi tutuklu olan 1989 yılında Almanya'ya geldi. 1994'ten bu yana Berlin'de kitabevi işletmecisi olarak çalışmaktadır.

Mustafa Yeneroğlu

Ankara. 1976'da ailesiyle birlikte Almanya'nın Köln şehrine yerleşti. Köln Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1987 yılından bu yana, yurt dışındaki sivil toplum çalışmalarına aktif olarak katıldı. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu Üyeliği ile Ayrımcılık ve Irkçılıkla Mücadele Derneği (FAIR) kurucu başkanlığı görevlerinde bulundu. Perspektif ve Sabah Ülkesi dergilerini yönetti. İslam Toplumu Millî Görüş Teşkilatları genel sekreteri olarak görev yaptı. 2015 Milletvekili Genel Seçimlerinde AK Parti İstanbul Milletvekili olarak siyasete adım attı. 2015-2017 yılları arasında Göç Araştırmaları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı. 9 Mart 2020 tarihinde kurulan DEVA Partisine kurucu üye olarak katılmasının ardından halen partinin Hukuk ve Adalet Politikaları Başkanıdır. Yeneroğlu, evli ve üç çocuk babasıdır.

Oğuz Üçüncü

Hamm. Almanya doğumludur. İlk, orta ve lise öğretimini Hamm'da tamamladıktan sonra Dortmund Yüksek Okulundan Yüksek Makina Mühendisi olarak mezun olmuştur. Genç yaştan itibaren İslam Toplumu Millî Görüş (Islamische Gemeinschaft Millî Görüş - IGMG) adlı kurumda çeşitli kademelerde görev almış ve 2002-2014 yılları arasında kurumun Genel Sekreterliğini yürütmüştür.

Saniye Açıkel

Berlin. 1981 yılında Almanya'ya yerleşti. Üniversite eğitiminin ardından Pedagog ve Sistemik Aile Terapisti unvanını aldı. Halihazırda bir aile merkezinde müdür, eğitim ve aile danışmanı olarak çalışmaktadır.

Selami İnce

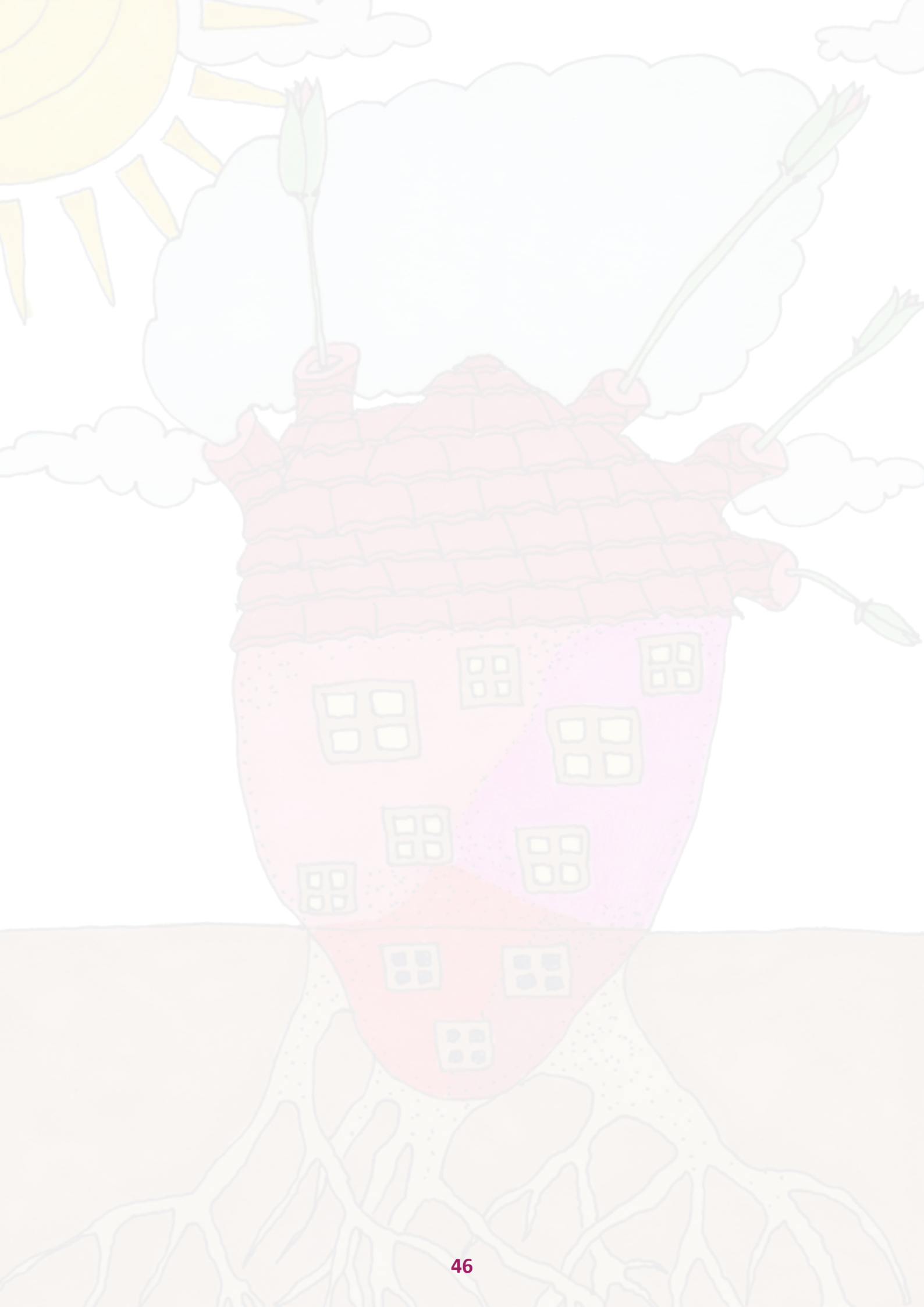
Ankara. Yüksek eğitimi için Ankara'ya geldikten sonra 1994 yılında Almanya'ya göç etti. Hacettepe Üniversitesi'nde Sosyal Hizmetler ve Hannover'de Sosyal Pedagoji ve Sosyal Çalışma okudu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema doktora programını bitirdi. Almanya ve Türkiye'de çeşitli gazete, dergi ve televizyonlarda muhabir, editör ve programcı olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra kamuda çeşitli idari görevlerde bulundu ve halen Ankara'da bir kamu kuruluşunda basın yayın ve halkla ilişkiler müdürü olarak çalışmaktadır.

Şemsi Bilgi

Berlin. 1978 yılında Kreuzberg’de bulunan ailesinin yanına yerleşti. Orta okul ve liseyi Berlin’de tamamladıktan sonra Berlin Teknik Üniversitesi’nden (Technische Universität Berlin) mezun olarak bilgisayar mühendisi oldu. Halen bilgisayar mühendisi olarak çalışmaya devam ediyor. 1980’lerden bu yana Berlin Türkiye Kadınlar Birliği’nin (Türkischer Frauenverein Berlin) bir gönüllüsü olarak çalışmaktadır.

Yekta Arman

Berlin. 1971 yılında Berlin’e yerleşti. Berlin Teknik Üniversitesi (Technische Universität Berlin) İşletme bölümünü tamamladıktan sonra Berlin Güzel Sanatlar Yüksek Okulu’nda (Hochschule der Künste) oyunculuk eğitimi aldı. Berlin Oyuncuları’nın, Berlin Schaubühne bünyesindeki Berlin Türk Ansamblesi’nin ve 1984’te Almanya’nın ilk yerleşik profesyonel Türk tiyatrosu olan TİYATROM’un kurucuları arasında yer aldı. Alman televizyonlarında yayınlanan “Lindenstrasse”, “Tatort”, “Liebling Kreuzberg” gibi dizilerde rol aldı, Kemal Sunal ile “Polizei” filminde oynadı.

Almanya Türkiye arasındaki İşgücü Göçünün Altmışını Yılı Üzerine bir Değerlendirme:

“İyi ki buradayız!”

GAR-Rapor No.7

ISBN:978-605-80592-7-6

Aralık 2021

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ